

IZAZOVI PREVENCIJE NASILJA NAD OSOBAMA STARIJE ŽIVOTNE DOBI

CERANEO

Centar za razvoj
neprofitnih organizacija

Glavni nalazi projekta "Akcijski orijentirano istraživanje o nasilju nad starijim osobama na području Sjeverne Hrvatske"

Zagreb, listopad 2018.

Projekt je provodio CERANEO u partnerstvu s Pravnim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu u razdoblju od 1. studenog 2017. godine do 31. listopada 2018. godine uz financijsku podršku Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku. Rezultati projekta snažan su temelj za kreiranje mjera zaštite osoba starije životne dobi.

Ministarstvo za demografiju, obitelji, mlade
i socijalnu politiku

Projekt „Akcijski orijentirano istraživanje o nasilju nad starijim osobama na području Sjeverne Hrvatske“ proveden je uz financijsku podršku Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku.

CERANEO je korisnik Institucionalne podrške Nacionalne zaklade za razvoj civilnoga društva za stabilizaciju i razvoj udruga.

Akcijski orijentirano istraživanje o nasilju nad starijim osobama na području Sjeverne Hrvatske

Članovi projektnog tima:

prof. dr. sc. Gojko Bežovan

Iva Mrdeža, mag. soc. pol.

Petra Bratoš, mag. soc. pol.

Publikaciju pripremili:

Nevena Kvakić, mag. psych.

Danijel Baturina, dr. sc.

Sadržaj:

Uvod	3
Fokus grupe sa stručnjacima – analiza	5
Učestalost i tipovi nasilja nad osobama starije dobi te njihova prijava i procesuiranje	7
Karakteristike starijih osoba i faktori koji ih čine ranjivim na nasilje	9
Obilježja skrbi za starije osobe koje ih mogu činiti ranjivim na nasilje	11
Prevenција i zaštitni mehanizmi za sprečavanje nasilja nad starijim osobama	14
Rasprava rezultata i zaključna razmatranja	15
Intervjui s osobama starije životne dobi	17
Cilj istraživanja	17
Metoda	17
Rezultati	18
Podmirivanje životnih potreba	18
Rasprava	27
Literatura:	32
Prilozi	34

Uvod

Tijekom 2017. i 2018. godine istraživački tim CERANEO-a proveo je projekt "Akcijski orijentirano istraživanje o nasilju nad starijim osobama na području Sjeverne Hrvatske".

Projekt je financiralo Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku u sklopu "Poziva za prijavu projekata usmjerenih smanjenju i prevenciji socijalne isključenosti te socijalnom uključivanju i integraciji socijalno osjetljivih skupina u 2017. godini".

Ciljevi projekta bili su:

- Akcijski orijentiranim istraživanjem ostvariti empirijske uvide o nasilju nad osobama starije životne dobi u regiji Sjeverne Hrvatske
- Umrežiti i ojačati ključne dionike za razvoj adekvatnih programa i inovativnih projekata za prevenciju nasilja i pomoći starijim osobama žrtvama nasilja
- Ostvariti utjecaj na senzibiliziranje javnosti o problematici kako bi se povećala osjetljivost na položaj starijih osoba

Ciljevi projekta izravno doprinose specifičnim ciljevima Poziva.

Prvi specifični cilj Poziva usmjeren je uspostavljanju koordiniranog sustava potpore socijalno osjetljivim skupinama. Projekt je doprinio navedenom cilju kroz nove spoznaje prikupljene akcijski orijentiranim istraživanjem te kroz osnaživanje kapaciteta ključnih dionika u području skrbi za starije osobe u odabranim županijama (Bjelovarsko-bilogorska, Krapinsko-zagorska, Koprivničko-križevačka, Međimurska i Varaždinska).

Drugi specifični cilj Poziva usmjeren je osiguravanju regionalne ujednačenosti projekata usmjerenih smanjenju i prevenciji socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj. Odabirom područja provedbe istraživačkog projekta bili smo usmjereni navedenom cilju. Istraživački projekt provodio se na području Sjeverne Hrvatske, u pet županija za koje je detektiran nedostatak empirijskih uvida o starijoj populaciji, posebice ne temu nasilja nad starijim osobama. Dosad provedena istraživanja na temu nasilja nad starijim osobama bila su fokusirana uglavnom na područje Grada Zagreba zbog čega ovaj istraživački projekt ima posebnu regionalnu relevantnost i pridonosi regionalnoj ujednačenosti projekata usmjerenih smanjenju i prevenciji socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj.

Projekt je proveden u partnerstvu sa Studijskim centrom socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, vodećom hrvatskom istraživačkom institucijom u području socijalnog rada i socijalne politike te predstavlja zalag za daljnju suradnju neprofitnih organizacija i ustanova s akademskom zajednicom, usmjerenu povećanju znanja kroz istraživanja različitih aspekata životnog položaja starijih osoba.

Obilježja područja provedbe projekta

Projekt je proveden u pet županija koje spadaju u najsjeverniji dio Hrvatske: Bjelovarsko-bilogorska, Krapinsko-zagorska, Koprivničko-križevačka, Međimurska i Varaždinska županija. Demografski pokazatelji ukazuju da regija Sjeverna Hrvatska stari. Glavne demografske značajke odabranih županija su starenje stanovništva i depopulacija. Ove trendove detektiraju i županijske razvojne strategije svih pet županija. Posebno istaknut problem je i izražena depopulacija ruralnih područja svih županija u Sjevernoj Hrvatskoj.

U početnoj fazi projekta, u sklopu analize sekundarne građe i strateških dokumenata, analizirane su županijske razvojne strategije svih odabranih županija. Starenje stanovništva detektirano je kao strateški izazov u svim analiziranim županijskim razvojnim strategijama. U okviru izazova koji proizlaze iz starenja stanovništva, opadanje broja radno sposobnog stanovništva detektiraju sve županije. Također, sve županije definiraju unaprjeđenje skrbi za starije osobe kao razvojni prioritet. U tom smislu naglasak stavljaju na poboljšanje dostupnosti i kvalitete usluga za starije i nemoćne osobe. Prijedlozi za ostvarivanje ovog prioriteta idu prije svega u pravcu povećanja kapaciteta za institucionalni smještaj starijih i nemoćnih osoba u domovima socijalne skrbi, ujednačavanja i poboljšanja kvalitete usluga za starije i nemoćne osobe kod svih pružatelja socijalnih usluga institucionalnog i izvaninstitucionalnog smještaja te širenja i poboljšanja dostupnosti mreže usluga za starije i nemoćne osobe i njihove obitelji.

Neke županijske razvojne strategije, poput Županijske razvojne strategije Krapinsko-zagorske županije, starenje stanovništva vide i kao razvojnu snagu u kontekstu razvoja kvalitetnih usluga u zajednici za starije i nemoćne osobe.

Nijedna analizirana županijska strategija ne detektira nasilje nad starijim osobama kao strateški izazov u području skrbi za osobe starije životne dobi te slijedom toga ne predlaže programe i mjere usmjerene prevenciji ovog rizika.

Ipak, dosad su provedeni preventivni programi za osobe starije životne dobi u svim županijama, kako je pokazala analiza primjera dobrih praksi koju je proveo projektni tim CERANEO-a u početnoj fazi projekta. Analizom je utvrđeno kako su lokalne organizacije civilnog društva dominantno organizatori preventivnih programa nasilja nad starijim osobama u regiji Sjeverna Hrvatska. Od ključnih dionika u području skrbi za starije osobe, podršku ovakvim preventivnim programima u svim županijama kontinuirano pružaju centri za socijalnu skrb i policijske uprave. Značajna je i suradnja policijskih uprava s lokalnim maticama umirovljenika u svim županijama kroz prepoznat program "Sigurnost u trećoj životnoj dobi". Radi se o projektu koji cilja povećati sigurnost osoba starije životne dobi, a sastoji se od niza aktivnosti usmjerenih edukaciji o samozaštitnim ponašanjima vezanim za različite oblike kriminaliteta, kod kojih se osobe starije životne dobi češće pojavljuju kao oštećeni. Policijske uprave su u suradnji s centrima za socijalnu skrb, u svim analiziranim županijama, bile organizatori tribina na temu nasilja nad starijim osobama.

Lokalni mediji uglavnom izvještavaju o pojedinačnim slučajevima fizičkog nasilja nad osobama starije životne dobi ili o slučajevima prevara nad starijim osobama. Tema ostalih oblika nasilja nad starijim osobama nije prisutna u lokalnim medijima.

Fokus grupe sa stručnjacima – analiza

Cilj ovog dijela istraživanja bio je dobiti uvid u perspektivu i mišljenja stručnjaka o specifičnom položaju starijih osoba u društvu i zajednici, njihovoj ranjivosti na nasilje te mogućnosti prevencije nasilja. Njihovo mišljenje ima specifičan značaj za razumijevanje društvenog djelovanja na prevenciji i razvoju zaštitnih mehanizama sprečavanja nasilja nad starijim osobama. Stručnjaci koji neposredno rade i u kontaktu su sa starijim osobama (i njihovim obiteljima i okolinom) spona su među sustavom skrbi, socijalnim i drugim politikama u ovom području i neposrednog djelovanja te kao takvi imaju relevantno iskustvo o ovoj temi.

Polazeći od cilja ovog dijela istraživanja istraživačka pitanja bila su sljedeća:

1. Kakva su mišljenja stručnjaka o izvorima, mogućim oblicima i učestalosti nasilja koje se događa starijim osobama te uzrocima tog nasilja?
2. Kako stručnjaci percipiraju karakteristike starijih osoba i faktore ranjivosti na nasilje u sjevernim hrvatskim županijama?
3. Što stručnjaci vide kao resurse i mogućnosti prevencije te zaštite starijih osoba od nasilja?

Istraživački nacrt temeljio se na kvalitativnoj metodi prikupljanja i analize podataka. U istraživanju je sudjelovalo 76 stručnjaka u pet fokus grupa koje su održane u gradovima (abecednim redom: Bjelovar, Čakovec, Koprivnica, Varaždin, Zabok) pet sjevernih hrvatskih županija. Na fokus grupama sudjelovali su predstavnici različitih sektora i to: ustanova koje skrbe o starijim osobama, obiteljskih centara, centara za socijalnu skrb, udruga umirovljenika i drugih udruga koje pružaju programe za starije osobe, zavoda za jedno zdravlje, domova zdravlja, policijskih uprava, gradova i županija.

Fokus grupe vođene su prema pripremljenom predlošku za strukturirani razgovor koji je obuhvaćao nekoliko tematskih cjelina¹: 1. Učestalost i tipovi nasilja nad osobama starije dobi te izvori i procesuiranje nasilja; 2. Karakteristike starijih osoba žrtava nasilja i faktori koji ih čine ranjivima na nasilje. 3. Obilježja skrbi za starije osobe koja ih mogu činiti ranjivim na nasilje; 4. Prevencija i zaštitni mehanizmi za sprečavanje nasilja nad starijim osobama.

¹ Svaka tematska cjelina imala je svoj niz pitanja. Primjerice unutar cjeline 4 pitanja su bila; Koliko je problem nasilja nad starijim osobama osvijestjen u javnosti? Kakav je interes medija za ovu temu? Izazivaju li slučajevi nasilja javnu osudu? Kakva je suradnja ključnih dionika u području zaštite starijih osoba od nasilja? Tko je glasnogovornik prava starijih i borbe protiv nasilja?

Istraživanje je provedeno u razdoblju od 23. veljače do 18. lipnja 2018. U pozivu na sudjelovanje i na početku svake fokus grupe sudionici su bili upoznati s ciljevima projekta unutar kojeg se provodi istraživanje i svrhom fokus grupa. Voditelji su ih informirali o etičkim aspektima provedbe istraživanja, uključujući jamstvo povjerljivosti i anonimnosti u prikazu rezultata. Uz to kratko su prezentirani i izazovi starenja stanovništva u RH kao i zakonodavni okvir zaštite starijih osoba, kako bi se dijelom informiralo stručnjake o nekim aspektima koji bi mogli biti korisni za njihov sadašnji i budući rad. Sudionici su usmeno dali informirani pristanak na sudjelovanje u istraživanju, čime je osigurana dobrovoljnost sudjelovanja. Fokus grupe su, uz pristanak sudionika, snimane kako bi se zvučne snimke koristile za transkripciju. Uz voditelja (i suvoditelja), na fokus grupama sudjelovali su i istraživači iz CERANEO-a koji su poticali raspravu, ali se i manjim dijelom uključivali u nju iz perspektive stručnjaka u području socijalne politike. Trajanje fokus grupa je bilo između 75 i 120 minuta. Transkripti fokus grupa bili su osnova za kvalitativnu obradu podataka.

Dobiveni podaci obrađeni su postupkom analize okvira (eng. *framework analysis*). Analiza okvira razvila se u kontekstu istraživanja javnih (socijalnih, zdravstvenih i sl.), primijenjenih politika s ciljem dobivanja specifičnih informacija koje će omogućiti određene uvide i preporuke u kraćem vremenskom razdoblju (Ritchie i Spencer, 1994.). Primarni cilj je deskripcija i interpretacija onog što se u vezi s određenim socijalnim pitanjima događa u specifičnom okruženju. Ono što karakterizira analizu okvira unaprijed su definirana istraživačka pitanja na koja treba dati odgovor (a priori pitanja) u kratkom vremenskom roku te stoga postoji uzorak koji je namjerno odabran pod vidom istraživačkih pitanja (Srivastava i Thomson, 2009.). Takva analiza omogućava preporuke i uvide koji mogu poslužiti donositeljima odluka i akterima socijalne politike i prikladan je pristup s obzirom na ciljeve ovog projekta. Izjave sudionika analizirane su tako da su jedinice analize kodirane na temelju sličnosti sadržaja i tako su definirani pojmovi, koji su zatim apstrahirani u kategorije.

Rezultati su prikazani u okviru četiri glavna tematska područja predviđena istraživačkim okvirom: 1. Učestalost i tipovi nasilja nad osobama starije dobi te izvori i procesuiranje nasilja; 2. Karakteristike starijih osoba i faktori koji ih čine ranjivim na nasilje; 3. Obilježja skrbi za starije osobe koje ih mogu činiti ranjivim na nasilje; 4. Prevencija i zaštitnih mehanizmi za sprečavanje nasilja nad starijim osobama. Dobiveni nalazi, odnosno pojedini pojmovi u prikazu rezultata ilustrirani su izjavama sudionika, koje su zbog povjerljivosti označene šiframa koje su generalne prirode i odnose se samo na lokaciju fokus grupe (primjerice FG-BJ = fokus grupa Bjelovar, FG-VŽ = fokus grupa Varaždin, FG-ZA = fokus grupa Zabok). Rezultate, odnosno pojmove i kategorije, prikazali smo u tablicama kako bi bili pregledniji. Izjave stručnjaka s fokus grupa u opisu rezultata navodimo u fusnotama.

Učestalost i tipovi nasilja nad osobama starije dobi te njihova prijava i procesuiranje

Prvo tematsko područje odnosi se na mišljena stručnjaka o učestalosti, tipovima i izvorima nasilja koja se događaju starijim osobama. Bitno povezano s tim je procesuiranje nasilja u smislu koliko stručnjaci zamjećuju da se ono prijavljuje i na koji način se procesuiraju. U tablici 1. prikazani su rezultati koji se odnose na to tematsko područje.

Tablica 1: Učestalost, tipovi i izvori nasilja nad starijim osobama

Tema: Učestalost, tipovi i izvori nasilja nad starijim osobama	
Kategorija	Pojmovi
Tipovi nasilja nad starijim osobama	Psihičko nasilje Fizičko nasilje Ekonomsko nasilje
Učestalost nasilja nad starijim osobama	Nedostatak informacija Malen broj prijava „Tamna brojka“ Vidljivost nasilja
Neprijavljivanje nasilja-razlozi	Strah od posljedica Osjećaj srama Nedostatak podrške
Počinitelji/izvori nasilja	Obitelj i bližnji kao počinitelji Nasilje institucija Neznanci kako počinitelji Starije osobe kao počinitelji

Postoji određeni dualizam između vidljivog i nevidljivog nasilja. Prema tipovima nasilja, oni tipovi nasilja koji su vidljiviji (lakše se uočavaju) češće se prijavljuju (poput primjerice težeg fizičkog nasilja, krađa). S druge strane „nevidljivi“ tipovi nasilja se i manje prijavljuju (poput psihičkog zlostavljanja i zanemarivanja, neadekvatne skrbi ili pak prevara).²

2 (FG-VŽ); „Najviše je psihičkog zlostavljanja, zatim ekonomskog, fizičkog, šta da kažem,

No, o nasilju nad starijima nedostaje informacija, stoga se izvan bazičnih pokazatelja službenih statistika teško može procijeniti njegov pravi broj. Često se u rezultatima istraživanja ističe da je nasilje nad starijim osobama tamna brojka.³

Općenito stručnjaci procjenjuju da velik dio nasilja prođe neprijavljen. U tome ističu da postoje brojne prepreke koje obeshrabruju starije osobe da prijave nasilje. Neprijavljivanje nasilja događa se uslijed straha od počinitelja, srama što su bili žrtve ili dopustili da im se dogodi nasilje⁴. S druge strane, osjećaj srama proteže se i na zadržku od iznošenja svojih problema u lokalnu zajednicu. Osim toga ne mogu osloniti na adekvatnu podršku nakon prijavljivanja te imaju nepovjerenje prema institucijama što ih sputava da prijavom reagiraju na nasilje.⁵

da su se ljudi naučili nositi, ovako ako dođe do nasilja on će se skloniti kod susjeda onoga ovoga, čekat će se da se smiri"

(FG-VŽ) „Neki najčešći oblici nasilja nad starijim osobama s kojima se mi susrećemo su: psihičko nasilje, ekonomsko, zanemarivanja. Fizičko nasilje, takvih prijava zapravo nemamo, obično se radi o supružnicima, kad oni dolaze i traže savjetodavni rad, ne žele dati prijavu da se radi točno o nasilju, više traže savjetodavni rad da se odradi s djetecom, obitelji“

(FG-KC) „Ono što nam ljudi kažu, to su možda najdragocjeniji podatci, podatci s terena, da ima jako puno pokušaja prijevara. Bilo je par ljudi koji su otvoreno rekli da su bili prevareni i da su ostali bez povećane svote novca, dakle lažnim predstavljanjem“

(FG-KC) „Najčešći oblik nasilja je znači psihološko nasilje, vrijeđanje, omalovažavanje, pa ono da se žele starije osoba riješiti ili u drugom aspektu, znači ovo materijalno nasilje, da ih pokušavaju na neki način iskoristiti najbliži srodnici i ovi neki prodajni agenti ili kod nas romska populacija, prijevara najčešće kod teleoperatera“

3 FG-BJ „brojke treba uzeti s rezervom obzirom na tamnu brojku koja se pojavljuje u cijeloj toj priči, i da su ove slučajeви izrazitog fizičkog nasilja u obitelji gdje se osobe već boje za vlastiti život“

FG-ČK „nema točnih saznanja kakvo se nasilje odvija i u kojoj mjeri“

FG-KC „ono što vam mogu reći je da je tamna brojka izuzetno velika, da je nasilja nad osobama s invaliditetom i osobama starije životne dobi puno, da je problem to što se ne prijavljuje“

FG-ZA „obiteljsko nasilje velika tamna brojka, prijavljuje se vrlo malo slučajeva i u pravilu se nasilje u obitelji ne prijavljuje“

4 Posebice istaknuto u slučaju prevara.

5 FG-BJ „prijevare isto rijetko prijavljuju, osim ako nisu velike – zbog straha od osude od lakovjernosti“

FG-ČK „takve osobe ne prijavljuju neka djela nasilja jer se boje za svoju sigurnost, ako se radi o obitelji ne prijavljuju jer ne žele sramota u obitelji“

FG-BJ „starije osobe se boje osvete kad prijave nasilje (socijalnu radnicu na izlasku iz kuće pitaju: što ću sada kad vi odete?“

FG-ZA „starije se osobe ne usuđuju prijaviti zlostavljanje, da će im biti još gore nakon prijave jer će morati trpjeti odmazdu od osoba koje brinu za njih“

FG-ZA „stariji ljudi teško govore o problemu nasilja i vrlo teško stječu povjerenje ako i progovore, mole da se to dalje ne prenosi, „kao ispovjednu tajnu“ boje se, mole da se ne govori i kada se otvore

FG-VŽ „Info telefon je bio pokrenut iz potrebe jer starije osobe su imale s jedne strane strah i nepovjerenje prema institucijama, zbog toga jer ne žele da ta informacija dođe dalje, ne žele da se to procesuiru, a žele nekom reći“

Rezultati sugeriraju da su izvori nasilja često bliske osobe iz kruga obitelji ili poznanika. Prepoznaje se da nasilje često nastaje u uskom krugu osoba koje su dio života starijih osoba. U rezultatima je istaknuto i da su ponekad starije osobe i žrtve nasilja od strane neznanaca ili čak i stručnjaka, posebice što se tiče ekonomskog nasilja. No i same starije osobe mogu biti izvori nasilja, prema sebi i prema drugima.

Karakteristike starijih osoba i faktori koji ih čine ranjivim na nasilje

Tablica 2: Karakteristike starijih osoba i faktori koji ih čine ranjivim na nasilje

Tema: karakteristike starijih osoba i faktori koji ih čine ranjivim na nasilje	
Kategorija	Pojmovi
Psihičke i fizičke promjene	Smanjenje kognitivnih mogućnosti
	Zdravstveno stanje i ograničenja koja proizlaze iz starenja
	Nerazumijevanja okoline za promjene u starijoj dobi
Položaj starijih osoba	Smanjena mogućnost participacije u životu društva
	Izoliranost
	Slabljenje socijalnih kontakata Odnos društva prema starenju

Sa starenjem dolazi do promjena funkcionalnih sposobnosti, ali i društvenog položaja starijih osoba. Promjene nastupaju na fizičkom planu, a tiču se zdravstvenog statusa, funkcioniranja i slabljenja organizma i kognitivnih funkcija. Rezultati istraživanja ističu ranjivost koja proizlazi iz ovih aspekata kao i nerazumijevanja okoline za promjene koje se događaju u starosti.⁶

6 FG-ČK „za dolazak u Dom korisnici se prvenstveno odlučuju zbog narušenog zdravstvenog stanja”

FG-ČK “često ugovorna stranka prestane poštivati svoje obaveze, starija osoba nije upoznata s postupcima koje treba poduzeti u tom slučaju, često su to pojedinci koji su fizički nemoćni i potrebiti”

FG-ČK “nastupile određene promjene na planu mentalnog zdravlja te da vrlo često nisu svjesne svojih ponašanja i svojih reakcija”

FG-ZA “stariji ponekad isto znaju optuživati članove svoje obitelji i za neke stvari koje se ne doga-

Uz navedene promjene ide i opadanje intenziteta društvenog života koje se manifestira manjkom participacije u društvenim aktivnostima i može rezultirati izolacijom starijih osoba. Socijalni kontakti slabe. No, često su važan faktor ranjivosti i narušeni obiteljski odnosi i tradicionalni obiteljski obrasci u kojima se očekuje nasljeđivanje imovine nauštrb stavljanju imovine u funkciju vlastite dobrobiti u starosti. Gubljenje korisne uloge u kućanstvu dodatno smanjuje njihovu autonomiju u donošenju odluka koje se tiču vlastite dobrobiti. S druge strane u ovim županijama odnos društva prema starenju dodatno gura starije osobe u pasivnost i umanjuje značaj njihove uloge u lokalnim zajednicama.⁷

daju uslijed svoje zaboravljivosti i „promjena“

FG-ČK “kombinacija starosti i invaliditeta iznimno je teška, dolazi do velikog psihičkog opterećenja po osobu”

FG-VŽ “Ono što mi u radu s ljudima, što je i moje iskustvo bilo, da sam prepoznala u razgovoru možda sa članovima obitelji nerazumijevanje za neke promjene u ponašanju starijih osoba koje su sastavni dio starenja i tu vjerojatno zbog nerazumijevanja dolazi do brojnih sukoba”

FG-VŽ “Danas su starije osobe se našle u jednoj nezgodnoj situaciji, znači oni dok su bili mladi morali su slušati starije, sad kad su oni stariji opet oni moraju slušati mlađe; zapravo cijelog života morali su slušati druge, ta generacijska razlika? koja se dogodila njih frustrira. Neki na tu frustraciju reagiraju agresivno, neki pasivno, neki se povlače u sebe”

7 FG-VŽ „Vidjeli smo da zbog soc-gosp situacija starije osobe koje nisu aktivne u društvu su izolirane, koje žive samačkim životom su idealne žrtve za počinitelje nekakvih prijevara”

FG-VŽ” Najčešće se stariji žale da oni žele ići u dom, žele ići negdje na svoje jer oni u životu, te tako u obiteljskoj zajednici, gube svoju autonomiju. To je ono što nama najčešće javljaju, ja ne tvrdim da je tako kod svih, ali često je baš takav problem, nerazumijevanja obitelji da starija osoba nije malo dijete, i to starenje ta ovisnost koja se stvara starenjem ne znači da ta starija osoba nema pravo donositi odluke, tu dolazi do konflikata u obitelji, oni su ekonomski jako deprivilegirana”

FG-VŽ “starijim osobama često je sužen krug ljudi na ukućane, više im nitko ne dolazi, a više nisu poželjni, da se jedva njih tolerira, a kamoli imaju vezu iz tog vanjskog svijeta”

FG-ZA “iskustvo iz prakse pokazuje kad se nešto dogodi da osoba ostaje bez prijatelja, ali navodi da takvi prijatelji nisu niti važni, da unutar sustava ima kompletna podrška i zaštita institucija”

FG-VŽ “od početka ta negativna diskriminacija i starijih osoba i siromašnih osoba, znamo da su starije osobe bar u tim ruralnim krajevima i siromašne; mislim da zapravo u našem kraju, osim možda u gradovima, ne postoji nitko tko bi bio zagovaratelj potreba tih starijih i siromašnih.”

FG-ZA “u životu starih osoba ima puno prepreka u svakodnevnom životu te kao da se radi na produbljivanju razlika u dostupnosti pojedinih usluga, sve češće za obavljanje određenih aktivnosti je nužan internet, gdje mnoge starije osobe ovise o tuđoj pomoći”

FG-BJ “Ono što je karakteristično za starije osobe koje žive na selu, u ruralnim sredinama je da kad osoba onemoća, kad više ne može obavljati kućanske poslove i dužnosti koje je do tad obavljala, onda uglavnom počinje nasilje od strane članova obitelji.”

FG-ZA “starije osobe su u negativnom i nepovoljnom položaju u društvu u cjelini, društvo starije osobe tretira često kao teret, izgubio se starije osobe cijene kao mudre i kao da su nositelji znanja i mudrosti”

FG-ZA “kao društvo nismo age-friendly i toga su starije osobe svjesne te da s takvim osjećajem teško ta negativna ponašanja sa svoje strane priznati samo društvu, da određenja ponašanja predstavljaju nasilje te same starije osobe time prihvaćaju i mire se tim da su na teret i mire se s takvom situacijom”

Obilježja skrbi za starije osobe koje ih mogu činiti ranjivim na nasilje

Tablica 3: Obilježja skrbi za starije osobe koje ih mogu činiti ranjivim na nasilje

Tema: Obilježja skrbi za starije osobe koje ih mogu činiti ranjivim na nasilje

Kategorija	Pojmovi
Nedostaci obiteljske skrbi	Narušeni obiteljski odnosi Ekonomska ranjivost obitelji Nepoštivanje načela supsidijarnosti
Obilježja institucionalne i izvaninstitucionalne skrbi	Diskriminacija korisnika prema pružatelju usluga Kvaliteta skrbi Manjak kontrole nad uslugama Nedorečena suradnja sa obitelji i drugim institucijama
Novi i dodatne potrebe za skrbi	Proširenje dostupnih usluga Suradnja sa trećim sektorom Geografske specifičnosti

Neformalnu skrb za starije i nemoćne najčešće pružaju supružnici ili djeca starijih osoba. Načelo koje obvezuje građane za skrb o sebi ili članove njihovih obitelji za skrb o njima (ukoliko se ne mogu brinuti za sebe) je manjkavo u realnosti sjevernih Hrvatskih županija. Nepoštivanje supsidijarnosti se često ističe u rezultatima istraživanja. O tome nema još dovoljno javne svijesti čemu doprinosi teška ekonomska situacija i narušeni obiteljski odnosi.⁸

8 FG-BJ „starija osoba ima troje djece koji ne žele brinuti o njoj, znači svatko od njih kaže „nije moje, nije moj“ i CZSS je mora smjestiti temeljem rješenja jer nije više sposobna brinuti za sebe.”

FG-BJ “Kad treba preuzeti konkretnu brigu i kad trebaju dodatne usluge, znači kad treba voditi liječniku osobu, brinuti o zdravlju, lijekovima – onda obitelj nerado preuzima takvu obvezu”

FG-KC “Obveznicu uzdržavanja gotovo nemoguće jer vi opet u zakonu nemate mogućnost da vi kao Centar, odnosno kao država da tužite obveznike uzdržavanja. Jedino koga možete eventualno kasnije, nasljednike. Znači ako meni dođe dijete osobe i nek mi kaže da ima plaću 15000 kn, ja nemam pravni mehanizam da njega prisilim plaćati, osim autoritetom ustanove, da njega znači, uvjerim “morate, obiteljski zakon, ovo, ono”

FG-ČK “niti jedno od djece ne želi plaćati Dom, a ima financijske mogućnosti da roditelji odbijaju

S obzirom na tip prisutnih stručnjaka na fokus grupama mnogo je riječi bilo o karakteristikama sustava skrbi. Iz rezultata je vidljivo da se smanjuju kapaciteti skrbi, posebice u slučajevima ovih županija u kojima sudionici istraživanja uočavaju i težak ekonomski položaj koji te kapacitete dodatno ograničava. Navodi se nedostatak dostupnih usluga dok s druge strane potrebe starijih osoba postaju sve različite. Rezultati istraživanja ističu različite tipove netransparentnosti karakteristika samih usluga u domovima za starije, ali i nepouzdanosti podataka o tražiteljima smještaja. U drugim oblicima smještaja se uočavaju brojne nepravilnosti koji starije osobe stavljaju u nepovoljan položaj ili mogu biti izvor nasilja. Uz standardne domove umirovljenika, javljaju se i privatni pružatelji skrbi kroz privatne domove ili udomiteljske obitelji. Rezultati navode različita ograničenja i manjkavosti njihovog djelovanja u vidu kvalitete usluga, te kontrole i transparentnosti njihovog pružanja.⁹

savjete da putem suda tuže svoje dijete, to se nikada to nije dogodilo u Domu makar je kroz njega prošlo 3000 korisnika"

FG-KC „Naprosto su mlade generacije vrlo komotne po tom pitanju. Kada znači, kad njima postanu roditelji na teret, tu je Centar, a vi se snađite, a ako mi nešto ne poduzmemo, bit ćemo kroz medije prozivani mi, a ne ta obitelj”

FG-VŽ “Oni su svi svjesni da su njihova djeca po zakonu dužna brinuti se o njima, no jako je veliki taj problem je da većina djece ne može se danas brinuti o sebi i svojim potrebama, teško se tako mogu brinuti o svojim roditeljima. Većinom žive zajedno s njima, žive zajedno u kući, ali često to nije zato jer to baš tako žele”

9 FG-ZA „nema pravog odgovora na problem brige oko starijih osoba koje se ne mogu brinuti za sebe. kapaciteti postojeće skrbi nisu dovoljni”

FG-BJ „zanemarivanje i loš standard usluge: osobno iskustvo zlostavljanja imam u vidu nedozvoljavanja posjeta, osoba koja čisti ujedno i servira hranu korisnicima, korisnicima se rijetko mijenjaju pelene i slično”

FG-VŽ “Trebalo bi govoriti i o državi kao zlostavljaču. Jer ta država daje svim starcima jednaku mogućnost da uživaju u nekim stvarima koje nekom znaju....ne znam ima desetak domova koji su po 2200 – 2500 tisuća kuna ne, dal starac koji plaća ne znam Caritasu 5000 kn i onaj koji plaća 2000 kn je u istoj poziciji? Dal država daje koliko daj u odnosu na državni dom ima jedan način, pa domovi koji su privatni, oni su na neki način zakinuti, tak da se tu otvara čitav niz pitanja koja su interesantna za raspravu”

FG-KC “se redovito ukoliko se radi o korisnicima koji su inkontinentni, polupokretni ili nepokretni i smješteni su recimo u krevete, da su nagurani u ne znam po troje u sobi, a soba je za jednog korisnika, da se sobe ne provjetravaju, da ih se redovito ne presvlači i tako dalje. Zato što su cijene takve kakve jesu.....Svi su svjesni da se cijena smještaja u samo u domovima za starije nisu mijenjale godinama, a sve je išlo gore. Znači išli su rezati troškovi, režije, hrana, mislim... cijena rada. Sve je išlo gore. I u konačnici, imate ustanovu koju ustvari županija mora dofinancirati jer sama, sama nije održiva”

FG-KC „druge institucije malo griješe jer uvijek prozivaju prvo Centar, a ne prozivaju, znači, obitelj, obveznike uzdržavanja...Znači, bolnica će prvo nazvati nas jer su njima došli recimo djeca, ostavili su osobu tamo i rekli su „nas više nemojte zvat”. I njih ta ista bolnica više neće zvati, nego će nazivati nas, mi toga smjestimo, nemamo kud s njim”

FG-VŽ „Što se tiče udomiteljskih obitelji, mi često obilazimo, ali što se tiče obiteljskih domova, to je problem, ima skroz privatnih domova bez rješenja Centra, ne znam tko njih kontrolira...nitko ih ne kontrolira!! opet se ponavlja za inspekciju kod njih i strašno stanje u obiteljskim domovima....netko drugi se ubacuje da je nekim uopće teško naći ikakav dom jer su skupi ako ti država ne plaća”

FG-VŽ “Mene strašno muče udomiteljske obitelji, obiteljski domovi jer se svašta događa, i to sve-

Rezultati istraživanja ističu nove i dodatne potrebe za skrbi koje se javljaju. Podmirivanje potreba starijih ljudi dio je programa sve većeg broja privatnih inicijativa i organizacija civilnog društva koje se aktivno uključuju u područje. No one su još uvijek nedovoljne. U tome je važno mobilizirati lokalnu zajednicu i ojačati volonterski rad. Dnevni boravci za one vitalnije, pomoć u kući za nešto ranjivije starije osobe pružaju dodatne mogućnosti zaštite i podizanja kvalitete života. No treba i uvažiti geografske specifičnosti područja koje često u ruralnim sredinama otežavaju organizaciju skrbi.¹⁰

doče ljudi....nisam osobno, al dok kažu došli smo tu jer tamo nismo mogli živjeti.....to je veliki problem društva"

FG-VŽ "bilo je takvih situacija strukturalnog nasilja koje se događa i u udometeljskim obiteljima i domovima soc skrbi, tu prvenstveno smo imali primjera u privatnim domovima/obiteljskim domovima, to je već postalo biznis, ljudi sebi osiguravaju egzistenciju kroz tu djelatnost i ne vodeći brigu dovoljnu o starijim osobama"

FG-KC "imati jako isto prestrašne situacije obzirom da su znali doslovno preko zime uzet na skrb i smještaj, ali ilegalno bez ikakvog rješenja, bez licencije, da brinu o korisnicima koji su doslovno onda znali ovako kak vi velite kolege dopeljat se pred Centar i reći e to... ja sam... ja se bavim sa nečim drugim jer mogu više zaraditi u turizmu, jel. Al onda ponovno dođe u nadležnost Centra i tu je u pravilu problem tog zanemarivanja kao jednog oblika zlostavljanja nemoćnih osoba"

10 FG-KC „Brojne sredine, brojne županije, brojni gradovi, apsolutno ne promišljaju još uvijek i ne ističu važnost socijalne zaštite, razlika je to od socijalne skrbi, socijalne zaštite svojih građana. I nemaju ni jasne smjernice ni kada se rade proračuni u samim gradovima, uvijek vi imate situaciju da se izdvaja 5 puta više za sport nego što se izdvaja za socijalnu zaštitu."

FG-KC "Moramo prepoznati da što više razvijamo izvaninstitucijske usluge, sprječavat ćemo i ulazak korisnika u ustanove jer istraživanje koje je rađeno pred jedno par godina koje sam ja, iščitavala je ustvari... većina naših starijih osoba nema želju doći u dom za starije, ali se nađu u situaciji kad onda nemaju usluge na terenu koje bi im mogle dolaziti svaki dan njegovateljica, svaki drugi dan, ne znam, kućni majstor, da ih se prevezeju u bolnicu kad bi to se jako dobro razvilo, bio bi i manji pritisak onda i na ustanove socijalne skrbi i na ulazak u iste"

FG-VŽ "ideja koja iza toga stoji je potpora starijim osobama i potpora njihovim obiteljima? Dakle, te usluge su usmjerene u zajednici da se starije osobe, mogu doći tokom dana na organizirane aktivnosti, da njihova obitelj može doći k nama na savjetovanje o procesima starenja, koje stvari se događaju starijima, na koji način se nositi s konfliktima"

FG-BJ „problem su i smještajni kapaciteti za osobe starije životne dobi na području županije, prijedlog stručnjaka ide u pravcu da Ministarstvo počne sklapati ugovore s privatnim osobama"

FG-BJ „gerontodomaćice su vrlo bitan servis, problem s Pravilnikom o pružanju usluga – previše je krut i ne prilagođava se potrebama starijih osoba, gerontodomaćice ne mogu zadovoljiti potrebe starijih osoba prema Pravilniku – ne smiju čistiti snijeg, pomoći oko pripreme hrane, nošenja ogrijeva i slično"

FG-ČK "praktična pomoć za starije osobe koje žive same i u zabačenijim krajevima, bila bi organizirati patronažnu službu koja bi redovito posjećivala starije osobe i vikendom i u svako doba po potrebi"

FG-VŽ „Pomoć u kući prvo i osnovno jako važna, s druge strane neke aktivnosti za starije osobe, odnosno usluge za starije osobe koje je Ministarstvo prepoznalo, znači oni to financiraju, to sve stoji, ali to su jako mala sredstva, da to kad ekonomski gledate nije održivo i to vam rade neki teži entuzijasti, mi imamo jako puno volontera koji to odraduju"

FG-VŽ "Na području Međimurska županije smo počeli tu priču, a osnovali smo Centar za pomoć u kući baš zbog toga jer usluge pomoći u kući nije bilo dostupne za starije osobe. Da krenem od početka, prvo i osnovno, starije osobe su jedna dosta heterogena skupina, nemaju svi iste potrebe, ali slažem se da je najveći problem taj nedostatak usluga u zajednici, znači potpora obitelji i potpora starijim osobama, znači jedna kombinacija tih stvari"

Prevenција i zaštitni mehanizmi za sprečavanje nasilja nad starijim osobama

Tablica 4: Prevenција i zaštitni mehanizmi za sprečavanje nasilja nad starijim osobama

Tema: Prevenција i zaštitni mehanizmi za sprečavanje nasilja nad starijim osobama	
Kategorija	Pojmovi
Informiranje i edukacija	Dostupnost informacija o pravima Edukacija o promjena u starosti Edukacija o mehanizmima zaštite
Programi i suradnja sa civilnim društvom	Preventivni programi civilnog društva Međuinstitucionalna suradnja
Potreba za novim programima	Inovativni pristupi skrbi Prepreke sudjelovanju u programima Medijski rad na osvještavanju
Društveni stavovi	Promjena vrijednosti u društvu Osviještenost društva Podrška radu sa starijima

Informiranost starih osoba o ostvarivanju socijalnih prava, a posebno onih iz sustava socijalne skrbi je upitna. Starije osobe su često izolirane i teško dolaze do informacija. U rezultatima se ističu različiti tipovi i vrste aktivnosti u kojima se starije osobe pokušava informirati o potencijalnim opasnostima. Naglašeni su i različiti vidovi edukacija starijih osoba i njima bliskih osoba ili stručnjaka kako bi ih se zaštitilo od nasilja.

U dijelu rezultata naglašava se uključenost civilnog društva u prevenciju i zaštitu starijih osoba od nasilja, bilo zasebnim programima, bilo suradnjom sa drugim institucijama. Sudionici istraživanja prepoznaju snagu međusektorske suradnje i uključivanja svih relevantnih dionika u problematiku nasilja nad starijim osobama.

FG-ČK „ostaje neriješen problem što s manjim sredinama gdje je staro stanovništvo većinsko, gdje stare osobe žive same”

FG-VŽ „pogotovo ta skrb ne dopire do osoba koje su u ruralnim područjima koji je rijetka naseljenost i gdje se svi ti zaselci sastoje od osoba koje su starije od 65 godina gdje kad neko ima 60 taj je još mlad i brine o svima.”

FG-VŽ „Pomoć u kući prvo i osnovno jako važna, s druge strane neke aktivnosti za starije osobe, odnosno usluge za starije osobe koje je Ministarstvo prepoznalo, znači oni to financiraju, to sve stoji, ali to su jako mala sredstva, da to kad ekonomski gledate nije održivo i to vam rade neki teži entuzijasti, mi imamo jako puno volontera koji to odraduju”

Stručnjaci prepoznaju da su prokušani oblici sudjelovanja dijelom dosegli svoje limite. Participacija u dijelu programa je niska uslijed različitih prepreka koje starije osobe imaju za sudjelovanje. Implicitno je jasno da postoje potrebe za socijalnim inovacijama u razvoju novih programa. Adekvatnija medijska usmjerenost i načini izvještavanja o starijima još jedan su aspekt koji bi trebalo dodatno ojačati.

Zadnja kategorija tiče se društvenih stavova. U rezultatima ispitanici ističu da je potrebno promijeniti vrijednosti u društvu koje se tiču prepoznavanja distinktivnih karakteristika starosti, ali i poticanja vlastite odgovornosti u društvu. To se odnosi i na brigu za sebe. Osviještenost društva za problematiku starijih osoba pritom je mala kao i podrška radu sa starijim osobama.

Rasprava rezultata i zaključna razmatranja

Postoji ogroman jaz između informiranja starijih osoba o nasilju, načinima na koje mogu potražiti pomoć i stvarnog prijavljivanja nasilja. Dosta stručnjaka napominje neprijavljeno nasilje kao „tamnu brojku“. Postavlja se pitanje kako taj jaz premostiti. Neke od mogućih preporuka idu ka prilagodbi načina informiranja, moguće koristeći kanale bliske socijalnom okruženju starijih osoba (gerontodomačice, Crkvu, domove zdravlja, udruge, druge dionike lokalne zajednice). Za neke od njih može se vezati i stručni rad osoba koje bi mogle pružiti i pravne savjete i pomoć. Često neprijavlivanje dolazi i zbog nedostatka podrške, prije svega lokalnog tipa. Stoga je nužno graditi senzibilitet unutar lokalnih zajednica za podršku starijim osobama da prijave nasilje. Drugi aspekt je osnažiti samu lokalnu zajednicu, susjedstva i blisku okolinu da budu ohrabreni pomoći sa prijavom ili čak sami se obratiti nadležnim institucijama.

Šira društvena svijest treba se mijenjati kako bi se uvažio ranjiv položaj starijih osoba. Mnoge obitelji nisu se spremne suočiti sa fizičkim i psihičkim posljedicama starenja njihovih ukućana i u tome im treba pomoći, stručnim radom, edukacijama i različitim kampanjama osvještavanja.

Pokazalo se da kako se obitelj transformira se i smanjuju kapaciteti skrbi unutar obitelji. Sve je više samačkih kućanstava kojima je teško organizirati skrb dok su mlađe osobe odvojene od obaveza skrbi i treba ih dodatno obavezati za preuzimanje skrbi prema načelu supsidijarnosti zastupljenom u zakonu.

Općenito, potrebna je adekvatnija povezanost ili izgradnja mostova od starijih osoba prema stručnjacima i institucijama koje su nadležne ili rade sa starijim osobama. Sadašnji sustav skrbi, prema rezultatima istraživanja, ima brojne manjkavosti koje otvaraju prostore za nasilje, posebice u sferi zanemarivanja starijih osoba. Smještaj u državne i decentralizirane domove jedno

je od najvećih socijalnih prava koje uživa dio hrvatskih građana smještajem u ove domove. Nedovoljno se ističe problem društvenih nejednakosti koje se generiraju kroz sustav i ugrožavanja socijalne pravednosti jer mjesto u domovima građani ne dobivaju temeljem provjere prihoda i imovine (CERANE-NEO, 2016). U području skrbi valjalo bi se držati preporuke izvješća pučke pravobraniteljice (za 2015 godinu) da se poveća broj socijalnih usluga savjetovanja i pomaganja, pomoć u kući za starije osobe te da se osigura dostupnost ovih usluga na cijelom području RH ali i razvija i unapređuje sustav socijalnih usluga, posebice izvaninstitucionalnih. Pri tome bi trebalo voditi računa da osobe, posebice kojima je potrebna dugotrajna skrb, zadrže određenu kontrolu i autonomiju nad svojim životima. Usluge koje se razvijaju trebaju biti osnažujuće i prilagođene potrebama starijih, pomažući im da održavaju socijalne odnose sa bližnjima i društvenom zajednicom.

Potrebne su svakako socijalne inovacije u mehanizmima zaštite starijih osoba od nasilja. Osobe i institucije od povjerenja trebaju biti osnažene za stvaranje novih odnosa u zajednici koji bi bili bliski starijim osobama. Razvoj alternativnih oblika skrbi može biti prostor i razvoja srebrne ekonomije i socijalnog poduzetništva. No bitno je i dodatno osnažiti obitelj i susjede za pružanje pomoći i podrške starijim osobama u svakodnevnom životu. U tome su značajne prilagodljive usluge i neformalna pomoć. One su bitne za starije osobe, ali isto tako za njihove obitelji i zajednice.

Bolje informiranje je nužno, kao i edukacije svih dionika koje djeluju u području skrbi za starije osobe. Pri tome je bitno spomenuti da je ograničen doseg tradicionalnih kanala informiranja te se očekuju inovacije u načinu približavanja starijim osobama. Poseban slučaj je sklapanje ugovora o dosmrtnom i doživotnom uzdržavanju koji zahtijeva značajnu razinu kapaciteta i informiranosti.

U Hrvatskoj je vrlo malo osoba uključeno u cjeloživotno učenje i obrazovanje. Stoga bi moguće trebalo ojačati perspektivu učenja i obrazovanja u starosti. Promjena orijentacije ka zagovaranju i razvoju programa i politika koje bi jačale aktivno građanstvo u starijoj dobi, činila bi starije osobe otpornijima na nasilje i umnogome pridonijela prevenciji nasilja nad njima. Pri tome socijalni rad i socijalna politika imaju značajnu ulogu. No, briga za starije osobe, posebice prevencija i zaštita od nasilja odgovornost je cijelog društva. Bitno je raditi na osvještavanju društva o položaju starijih osoba koji za sada nije dovoljno shvaćen.

Intervjui s osobama starije životne dobi

Cilj istraživanja

Intervjui su provedeni kako bi se ispitao društveni položaj starijih osoba iz Sjeverne Hrvatske te njihova izloženost rizicima od nasilja nad starijim osobama kao specifične kategorije nasilja.

S tom su svrhom postavljena sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kako osobe starije životne dobi iz Sjeverne Hrvatske percipiraju svoj društveni položaj?
2. Jesu li osobe starije životne dobi iz Sjeverne Hrvatske izložene čimbenicima rizika od nasilja nad starijim osobama?

Metoda

Sudionici intervjuja su osobe starije životne dobi, ukupno njih 50 osoba s boravištem na području 5 županija: Varaždinskoj, Međimurskoj, Koprivničko-križevačkoj, Bjelovarsko-bilogorskoj i Krapinsko-zagorskoj. Način odabira ispitanika izvršen je metodom namjernog uzorkovanja. Stručnjaci koji rade sa starijim osobama u svakoj od županija su predložili sudionike intervjuja te potom s njima stupili u inicijalni kontakt. Iz svake županije obuhvaćene istraživanjem intervjuirano je po 10 sudionika, međutim zbog oštećenja jedne od snimki, u konačnici je analizirano 49 intervjuja.

S obzirom na spol, ukupno je sudjelovalo 39 ženskih i 10 muških sudionika u rasponu dobi od 62 do 89 godina, a prosječna je starost bila 72,5 godine. Sudionici najčešće žive u obiteljskom kućanstvu, njih 17, 22 živi u domovima za starije i nemoćne osobe, a 9 ih je u samačkom kućanstvu. S obzirom na razinu obrazovanja, 10 je sudionika završilo manje od 8 razreda osnovne škole, 5 ih je završilo osnovnu školu dok ih je 24 završilo neki oblik srednjoškolskog obrazovanja. Visoku školu ili fakultet završilo je ukupno 10 sudionika.

Intervjui su polustrukturirani te su provedeni prema predlošku od 17 pitanja poluotvorenog tipa, sastavljenih u svrhu provedbe ovog istraživanja. Intervjue je provelo 6 studenata Studijskog centra socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji su prethodno od koordinatore istraživanja primili detaljne upute o ciljevima istraživanja, postupku te etičkim standardima provedbe. Svaki od ispitanika je prije provedbe intervjuja detaljno informiran o svrsi i cilju istraživanja te je dao pisano odobrenje za snimanje. Prosječno trajanje intervjuja je bilo 42 minute, a provedeni su u domovima ispitanika, u prostorijama domova za starije i nemoćne osobe te u nekoliko slučajeva u prostorijama matice umirovljenika.

Svi su intervjui transkribirani, a analiza transkripata je provedena meto-

dom tematske analize u 6 koraka kako je opisuju Braun i Clarke (2006): upoznavanje s podacima, generiranje inicijalnih kodova, traženje tema, razmatranje tema, definiranje tema te opisivanje nalaza.

Rezultati

Podmirivanje životnih potreba

Tema Podmirivanje životnih potreba opisuje na koje načine i u kojoj mjeri sudionici uspijevaju podmiriti svoje osnovne životne potrebe te koliko su samostalni u tome. Temom su obuhvaćena ukupno četiri koda: *Materijalno stanje i životni uvjeti*, *Međuljudski odnosi*, *Svakodnevica* i *Stupanj samostalnosti*. Kod *Materijalno stanje i životni uvjeti* opisuje objektivnu životnu situaciju sudionika kako je oni iznose. Poglavitno obuhvaća izjave koje se odnose na financijska sredstva kojima sudionici raspolažu za svakodnevne životne potrebe i primjerenost životnih uvjeta.

Svi intervjuirani sudionici primaju vlastitu mirovinu, najčešće starosnu, u potpunosti zarađenu u Hrvatskoj, dok je nekoliko sudionika dio radnog staža stekao u inozemstvu te prima mirovinu i od neke druge države. Oko četvrtine intervjuiranih uz mirovinu još ostvaruje pravo na zajamčenu minimalnu naknadu prema Zakonu o socijalnoj skrbi. Uz mjesečna primanja, većina sudionika od članova obitelji prima povremenu financijsku pomoć ili neki drugi oblik materijalne pomoći, najčešće u obliku živežnih namirnica ili kućanskih potrepština, a dio ih obrađuje vrt ili drži domaće životinje kako bi smanjili troškove svakodnevnog života.

Na redovitu financijsku pomoć obitelji oslanja se gotovo četvrtina intervjuiranih koji uglavnom izjavljuju da ne znaju kako bi u suprotnom podmirivali redovite troškove. Ipak među ispitanima je zabilježeno i suprotnih slučajeva – nekoliko sudionika financijski pomaže svoju obitelj, najčešće svoju djecu, bilo u obliku jednokratnih davanja većeg iznosa u svrhu rješavanja stambenog pitanja djece, bilo da im pomaže uzdržavati se davanjem redovite financijske pomoći. Sudionici uglavnom posjeduju vlastitu nekretninu ili su suvlasnici nekretnine, što dijelom uključuje osobe koje trenutno žive u domovima za starije i nemoćne osobe. Osobe koje su se preselile u dom za starije i nemoćne češće izjavljuju da su posjedovali nekretninu koju su prepustili nećacima ili djeci.

Stambeni uvjeti svih intervjuiranih adekvatni su za njihove životne potrebe, s tim da pojedini, koji žive u obiteljskom ili u samačkom kućanstvu, napominju da je životni prostor adekvatan s obzirom na njihovo trenutno zdravstveno stanje i funkcionalnu sposobnost, međutim u slučaju da dođe do narušavanja zdravstvenog stanja, to više neće biti.

Odgovori u kodu *Međuljudski odnosi* pokazuju da su u životima sudi-

onika u najvećoj mjeri zastupljeni odnosi s obitelji ili s prijateljima te da je komunikacija među njima redovita. Takvi su nalazi očekivani imajući na umu da izuzev 9 sudionika, svi žive u obiteljskim kućanstvima ili u domovima za starije i nemoćne osobe.

Sudionici koji žive u domovima za starije i nemoćne većinom izjavljuju da ih netko do bliskih članova obitelji redovito posjećuje te da oni povremeno odlaze u posjet članovima obitelji. Blizina obitelji i mogućnost posjećivanja za dio ispitanika bili su značajni faktori pri odluci o preseljenju u dom ili pri izboru doma. Korisnici domova za starije i nemoćne i po preseljenju u dom najčešće nastavljaju održavati kontakte s prijateljima koji žive izvan doma. U slučaju sudionika intervjua koji žive u obiteljskom kućanstvu, dio ih izjavljuje da se osim s članovima obitelji redovito druži s prijateljima, dok dio sudionika vrijeme provodi uglavnom kod kuće. S druge strane, starije osobe koje žive u slabije naseljenim mjestima kao jedan od problema ističu rijetku komunikaciju s drugima.

Svakodnevnica sudionika prikazuje svakodnevne aktivnosti, navike i rutinu ispitanika. Pri opisu svoje svakodnevice, čest je odgovor starijih osoba da se „stalno nečime bave“, bilo da se uključuju u redovne aktivnosti udruga umirovljenika zbog druženja s vršnjacima, bilo kako bi se bavili nekom od aktivnosti organiziranih od strane udruge. Osim razbibrige, sudionici se uključuju i u aktivnosti određenih organizacija civilnog društva s ciljem pomaganja drugima, a dio ih se i samostalno angažira u pomaganju prijateljima ili susjedima. Osobama koje žive u samačkim kućanstvima ili u slabije naseljenom mjestu, organizacija svakodnevica je u prvom redu posvećena podmirivanju osnovnih potreba poput planiranja nabavke namirnica, održavanja kućanstva i okućnice ili obrađivanja vrta. Znatno udio intervjuiranih, njih 22, živi u decentraliziranim domovima za starije i nemoćne osobe koji kao institucije koje imaju određeni kućni red dijelom određuju svakodnevicu sudionika. Uz to, domovi za starije i nemoćne osobe organiziraju i širok izbor aktivnosti za svoje korisnike. Sudionici intervjua, korisnici domova za starije i nemoćne često se uključuju i u po nekoliko aktivnosti u domu, nadalje opisuju da vrijeme često provode u druženju s drugim korisnicima, a osim toga ih se dio uključuje i u aktivnosti izvan doma poput posjećivanja predavanja ili kulturnih zbivanja organiziranih u lokalnoj zajednici. Neki od intervjuiranih starijih osoba, češće muškog spola naglašavaju da se ciljano posvećuju nekom obliku fizičke aktivnosti radi brige za fizičko zdravlje pri čemu najčešće izabiru šetnje ili planinarenje. Od samostalnih aktivnosti osim održavanja kućanstva najčešće aktivnosti koje se spominju su gledanje televizije, čitanje novina i knjiga, rad na kompjuteru i rješavanje križaljki.

Stupanj samostalnosti sadrži iskaze sudionika o stupnju samostalnosti, odnosno, oslanjanju na pomoć drugih osoba za podmirivanje svakodnevnih životnih potreba i rješavanje problema s naglaskom na procjenu u kojoj im je mjeri ta eventualna pomoć nužna. Tako oko polovine sudionika izjavljuje da je u potpunosti samostalna u obavljanju svakodnevnih aktiv-

nosti pri čemu većina dodaje da se ne želi oslanjati na tuđu pomoć dok god može samostalno izvršavati svoje obaveze. Nadalje, dio je starijih osoba u većini životnih aspekta samostalan te treba samo povremenu pomoć u aktivnostima poput održavanja okućnice ili u prijevozu do doktora. Preostali intervjuirani, koji procjenjuju da ne mogu živjeti samostalno, kao najčešći razlog navode narušeno zdravstveno stanje. U situacijama kad se sudionici suočavaju s problemima praktične naravi, kao kada nešto treba obaviti, sudionici kao najčešće načine njihovog rješavanja navode obraćanje za pomoć osobama u svojoj okolini. S druge strane, kada je riječ o problemima emocionalne ili psihološke prirode, gotovo svi sudionici izjavljuju da najčešće o njima ne raspravljaju s okolinom nego čekaju da prođu sami od sebe. Ako se o potonjem tipu problema i povjeravaju osobama u svojoj okolini, u pitanju su njihovi prijatelji. Za članove obitelji izjavljuju da ih ne žele opterećivati te smatraju da ih ne bi razumjeli zbog međugeneracijskog jaza.

Tema Starije osobe kao dio društva opisuje rezultate analize sadržane u tri koda: *Uključenost u društveni život*, *Percepcija odnosa društva prema starijim osobama* i *Ostvarivanje prava*.

Uključenim u društveni život smatra se približno polovica sudionika, ali treba istaknuti i da su prisutne znatne varijacije u kriterijima po kojima osoba procjenjuje razinu svoje uključenosti u društveni život. Pojedincima je dovoljno informirati se o zbivanjima u širem društvu putem medija, a redovito komunicirati samo s ukućanima, dok se drugi smatraju isključenima iako aktivno sudjeluju u većem broju aktivnosti i vrijeme provodi u redovitom druženju s drugim osobama iz šire okoline. Takve su razlike u procjenama osobito prisutne među korisnicima domova za starije i nemoćne osobe. Kako je već spomenuto, većina korisnika redovito i aktivno sudjeluje u aktivnostima organiziranim unutar domova te se na taj način pojedini sudionici smatraju i aktivno uključenim u život društva. Međutim, prisutan je i nezanemariv broj odgovora u kojima sudionici, korisnici domova za starije i nemoćne osobe, samo preseljenje u dom opisuju kao svojevrsno odvajanje od društva. Za opis događanja izvan doma koriste izraze „vani“ ili „u vanjskom svijetu“, ali potrebno je dodati da takvo udaljavanje najčešće ne smatraju negativnim. Često život u domu za starije i nemoćne opisuju sigurnijim i ističu prednosti strukturirane okoline. Među sudionicima koji žive u obiteljskom ili samačkom kućanstvu prisutni su različiti odgovori. Dio se ne smatra uključenim u društveni život, dok neki ocjenjuju da su uključeni u smanjenom opsegu bilo zbog osobnog izbora, života u slabo naseľljenom mjestu ili zbog narušenog zdravstvenog stanja koje ih ograničava u aktivnoj participaciji.

S obzirom na iskazani interes za postojeće društvene aktivnosti, zbivanja i druge oblike mogućeg sudjelovanja u društvenom životu, također je zamjetno postojanje varijacije među ispitanicima. Tako dio sudionika spominje da aktivno traži načine angažmana i da želi pridonijeti društvu, ali s druge strane dio smatra neuključivanje i neinformiranje o aktualnostima primjerenim njihovoj životnoj dobi.

Percepcija društvenog položaja starijih osoba obuhvaća izjave o percepciji položaja starijih kao društvene skupine, viđenje odnosa društva prema starijim osobama i međugeneracijskih odnosa te osvrte sudionika na društveno uređenje.

Percepciju položaja starijih osoba sudionici uglavnom temelje na osobnom iskustvu, odnosno, tome kako doživljavaju vlastiti položaj i položaj sebi bliskih osoba starije životne dobi. U nešto manjoj mjeri sliku stvaraju prema informacijama iz medija ili od vršnjaka koje ne procjenjuju sebi sličnima. Procjena društvenog položaja starijih se razlikuje se među sudionicima istraživanja. Pojedini društveni položaj starijih smatraju dobrim, ali neki od sudionika naglašavaju da unatoč vlastitoj pozitivnoj procjeni znaju i da ima puno nezadovoljnih osoba. Ipak, većina sudionika društveni položaj starijih procjenjuje kao loš te da su starije osobe zapostavljene .

Prilikom opisa odnosa društva prema starijima, česte su izjave da ih društvo smatra teretom i da starijih osoba ima previše s obzirom na broj zaposlenih osoba. Većina ispitanika ipak odnos društva temelji na pojedinačnim iskustvima te izjavljuje da odnos društva prema starijima ovisi od osobe. Tako pojedini starije tretiraju s poštovanjem i suosjećanjem, a drugi ih podcjenjuju ili ismijavaju. Česte su napomene da su međugeneracijski odnosi prije bili drugačiji i da su stariji uživali veće poštovanje. Kod opisa međugeneracijskih odnosa u suvremenom društvu, sudionici najčešće spominju postojanje jaza među generacijama. Međugeneracijski jaz većina smatra očekivanim jer su ni oni u svojoj mladosti nisu razumjeli starije osobe. Osim toga, prisutna su i tumačenja da su promjene društvenih vrijednosti, nestanak tradicionalnog društva, promjene u kućnom odgoju i razvoj tehnologije poglaviti uzrok percipiranog jaza među generacijama. Ipak, bez obzira na razloge, među sudionicima prevladava konsenzus da mlađe generacije ne mogu razumjeti starije osobe, a neki dodaju i da se mlađi znaju podsmjehivati starijima i nemaju razumijevanja za njih.

Zamjetno je također slaganje u pogledu materijalnog položaja starijih. Među intervjuiranim prevladava mišljenje da stariji imaju preniska primanja, a kao posljedicu toga iznose da si mnoge starije osobe nisu u mogućnosti osigurati dostojanstven život unatoč duljini radnog staža. Veći broj intervjuiranih iznosi da društvo ne brine dovoljno za starije, bolesne i nemoćne osobe te smatraju kako bi država trebala biti socijalno osjetljivija. Pri komentiranju socijalne slike društva, više od polovine sudionika ističe težak položaj mlađih generacija zbog visoke stope nezaposlenosti u državi.

Ostvarivanje prava sadrži izjave sudionika o njihovim iskustvima kao starijih osoba koje su pokušale ostvariti određena prava, nadalje obuhvaćena je razina informiranosti o pravima starijih te izjave kojima se uspoređuju stvarne potrebe starijih osoba s mogućnostima njihova podmirjenja u okviru državnih ili javnih institucija ili kroz organizacije civilnog društva.

Sudionici nisu ili su djelomično upoznati s uslugama na raspolaganju starijim osobama te uvjetima pod kojima se ostvaruju. Iznimka je medijski

snažno popraćen projekt „Zaželi – program zapošljavanja žena“ kojim se osposobljavaju i zapošljavaju žene u nepovoljnom položaju na tržištu rada na poslovnima potpore, podrške i brige za starije, najčešće u teže dostupnim krajevima, a koji sudionici mahom ističu kao koristan.

Jednako se tako, skoro se svi intervjuirani slažu da bi društvo trebalo voditi više brige o poboljšanju kvalitete života starijih osoba. Također uglavnom svi procjenjuju da stručnjaka koji rade sa starijim osobama nema dovoljno. Dio ih tu posebno ističe problem nedostupnosti stručnjaka i usluga u slabo naseljenim mjestima. Oni koji pak smatraju da stručnjaka ima dovoljno, često smatraju da stručnjaci ne mare ili da nisu dovoljno kompetentni, a neki sudionici smatraju da je glavina problema ipak u tome da se stariji ne obraćaju stručnjacima za pomoć. Kao vrste stručne pomoći potrebne starijima, sudionici najspremnije spominju stručnjake „s kojima bi starije osobe mogle popričati“, a potom psihologe, socijalne radnike i djelatnike u zdravstvenoj skrbi. Zanimljivo je da stručnjake koje najčešće spominju kao potrebne starijima, odnosno „stručnjake s kojima bi starije osobe mogle popričati“ i psihologe, sudionici ne smatraju potrebnima sebi već drugim starijim osobama.

Najčešće spominjani načini na koje bi se kvaliteta života starijih mogla unaprijediti jest povećanje iznosa mirovina ili osiguravanje većeg broja ustanova za starije i nemoćne osobe, ali po cijenama usklađenim s iznosom prosječne mirovine. Nadalje smatraju da je za unaprjeđenje kvalitete života starijih potrebno poboljšati dostupnost i kvalitetu zdravstvenih usluga, zatim organizirati neke oblike pomoći namijenjene starijim osobama u samačkim kućanstvima te organizirati periodičke obilaskes starijih koji žive u teže dostupnim krajevima, a kako bi se provjerila kvaliteta njihovih životnih uvjeta. Tek manji broj sudionika ističe da je starije ljude potrebno educirati o njihovim pravima i organizirati aktivnosti usmjerene na poboljšanje kvalitete života poput tjelovježbe.

Većina ispitanika smatra da su organizacije civilnog društva mjestima za druženje, a tek ih rijetki spominju u kontekstu mogućnosti edukacije ili kao potencijalne pružatelje pomoći ili nekog drugog oblika usluga.

Tema Percepcija procesa starenja sadrži kodove *Planiranje budućnosti*, *Raspolaganje imovinom* i *Promjene u funkciji dobi*. Ta tema sadrži izjave kojima su sudionici komentirali neke od životnih zadataka specifičnih za stariju dob poput odluka o tome kome ostaviti svoju imovinu. Osim toga opisuje promjene koje sudionici primjećuju, a koje pripisuju svojoj životnoj dobi.

Planiranje budućnosti se gotovo isključivo odnosi na planiranje skrbi za osobne potrebe u slučaju da se zbog promjene zdravstvenog stanja osoba mora početi oslanjati na druge. Rješenja koja sudionici spominju skoro su isključivo vezana uz domove za starije i nemoćne osobe. Tako neke starije osobe predaju dokumentaciju za prijem u dom s namjerom da ostanu na listi čekanja do onog dana kada procijene da za sebe više ne mogu bri-

nuti. Intervjuirani korisnici domova potvrđuju da je strah od nemoći glavni razlog njihovog preseljenja u instituciju, dok ih dio kao razlog spominje i usamljenost.

Kao rješenje za možebitno stanje nemoći i osiguranje skrbi, sudionici rjeđe navode da imovinu planiraju ostaviti nekome od članova obitelji, najčešće djeci. Osobe pri tome ne uvjetuju ostavljanje imovine nego imaju povjerenja da će im nasljednici osigurati primjerenu skrb ako to bude potrebno. Zamjetan je i broj sudionika koje zabrinjava mogućnost opadanja njihove funkcionalne sposobnosti, ali ne planiraju rješenje za takvu mogućnost.

Sudionici uglavnom smatraju da je skrb za starije odgovornosti članova njihove obitelji. Tek u slučaju da obitelj iz nekog objektivnog razloga ne može brinuti o njima, smatraju da odgovornost treba preuzeti država. Članovi obitelji spomenuti kao odgovorni uglavnom su djeca, a kao razloge zašto ih sudionici smatraju odgovornima jest briga koju su djeca primila u djetinjstvu od roditelja. Nešto manji broj sudionika smatra da je prvenstveno država odgovorna za brigu za starije. Kao glavne razloge za to navode da članovi obitelji ne bi trebali na sebe preuzimati financijski teret brige, a u nekim slučajevima smatraju da je osoba dovoljno dala društvu tijekom radnog vijeka te tako zaslužila skrb u kasnijim godinama. Zanimljivo je primijetiti da tek nekoliko osoba skrb smatra dužnošću same starije osobe i navode da je potrebno unaprijed planirati za budućnost i informirati se o opcijama na raspolaganju.

Aspekt budućnosti o kojem sudionici najčešće pričaju sa članovima obitelji je raspolaganje imovinom. Tako je skoro trećina intervjuiranih svoju imovinu već ostavila nekome od članova obitelji, najčešće vlastitoj djeci ili nećacima. Većina osoba koje su imovinu ostavile obitelji to ničime nisu uvjetovale, ali većina smatra da bi im ti članovi obitelji trebali pomoći ako bude potrebno. Nadalje, dio sudionika navodi kako imovinu planira ostaviti svojoj obitelji u nasljedstvo nakon svoje smrti. Imovina im služi kao svojevrsna garanciju u slučaju neke nepredviđene situacije.

Tek je manji dio onih koji su imovinu prodali, a navode da su tako postupili kako bi podmirili svoje potrebe u starosti, priuštili si kvalitetniji život ili osigurali neovisnost.

Među promjenama koje sudionici pripisuju procesu vlastitog starenja, a koje su obuhvaćene kodom *Promjene u funkciji dobi*, većina osoba ističe da zamjećuje smanjenje vlastite razine aktiviteta te slabljenje određenih fizičkih ili kognitivnih sposobnosti. Smanjenje razine aktiviteta sudionici pripisuju opadanju interesa za aktivnosti kojima su se prije bavili, zatim pogoršanjem zdravstvenog stanja i rjeđim uključivanjem u nove aktivnosti.

S druge strane, neki sudionici izjavljuju da je za njih s umirovljenjem započeo period pojačanog aktiviteta. Smanjeni broj obaveza i veća fleksibilnost u organiziranju vlastitog vremena, omogućuje im da se počnu baviti onim aktivnostima kojima se nisu stizali baviti tijekom radnog vijeka.

Što se tiče odnosima s osobama iz okoline, pojedini sudionici smatraju da su se njihovi odnosi s drugima razvili s protokom vremena i postali kvalitetniji, ali većina ipak zamjećuje negativne promjene u odnosu s obitelji poput međusobnog udaljevanja te pronalaženja sve manjeg broja zajedničkih tema.

Jednako tako, odnosi s prijateljima nekih sudionika jačaju s protokom vremena, osobito u slučajevima osoba koje vode aktivan životni stil i s prijateljima provode značajan dio svog vremena. Većina sudionika ipak ne zamjećuje nikakvu promjenu u vlastitim odnosima s drugima, ali istodobno starije osobe prepoznaje kao specifičnu društvenu skupinu unutar društva koja treba više razumijevanja i pažnje od okoline, koja je socijalno ugrožena, smanjenih fizičkih sposobnosti, a u nekim slučajevima i narušenog mentalnog zdravlja.

Tema Prijevare i nasilje nad starijima osobama sadrži dva koda: *Informiranost* i *Stavove*. *Informiranost* obuhvaća izjave sudionika o načinima informiranja o prijevarama starijih osoba i nasilju nad starijima, kao i o vrstama nasilja nad starijima za koje sudionici znaju.

Većina sudionika nije doživjela pokušaje prijevare, ali su svi za takve pokušaje čuli i smatraju da su vrlo rašireni. O prijevarama starijih osoba najčešće su informirani putem medija, prvenstveno radija, televizije ili novina. Neki od sudionika iznose da redovito prisustvuju informativnim predavanjima u lokalnoj zajednici te da su na taj način informirani o potencijalnim načinima prijevare.

Sudionici koji su bile prevareni ili su doživjeli pokušaj prijevare, najčešće karakteriziraju te slučajeve kao tzv. prijevare na kućnim vratima. Osim tzv. prijevare na kućnim vratima za koje zna većina intervjuiranih, znatan dio je upoznat i s telefonskim prijevarama kao čestim načinom varanja starijih osoba.

Manji dio sudionika kao prijevare navodi i ekonomsko nasilje nad starijim osobama od strane članova obitelji ili sklapanje ugovora o doživotnom ili dosmrtnom uzdržavanju gdje nisu poštovane dogovorene obaveze prema starijoj osobi.

Što se nasilja tiče, većina ispitanika smatra da su starije osobe izložene pojačanom riziku od nasilja. Sudionici su uglavnom uvjereni da neki stariji sigurno doživljavaju nasilje, ali se razlikuju u procjeni raširenosti nasilja. Tako dio navodi da ako nasilja ima, da to ne može biti u njihovoj okolini, dok dio smatra da je nasilje nad starijima vrlo rašireno, ali da se o tome malo zna jer žrtve nisu sklone o pričati o pretrpljenom nasilju.

Kada je riječ o nasilju nad starijim osobama, oblici nasilja koje ispitanici prvo navode jesu fizičko i psihičko nasilje. Po učestalosti zatim spominju i provalne krađe ili krađe na cesti te zanemarivanje starijih osoba koje nisu sposobne brinuti o sebi. Pojedini sudionici tu pribrajaju i ekonomsko nasilje nad starijima bilo od strane članova obitelji, bilo od strane osoba s kojima

su potpisali neki od tipova ugovora o uzdržavanju.

U slučaju kada bi doživjeli nasilje, gotovo svi sudionici smatraju da bi potražili pomoć, pri čemu bi se uglavnom prvo obratili policiji, a nešto manje često centru za socijalnu skrb. Zatim slijedi traženje pomoći od obitelji, prijatelja te naposljetku susjeda.

O koracima koje je potrebno poduzeti kako bi se nasilje preveniralo ili sankcioniralo, sudionici najčešće saznaju iz medija, na predavanjima o toj temi u lokalnoj zajednici ili od članova obitelji.

Stavovi se unutar ove teme odnose na izjave o osobnom stavu prema nasilju nad starijim osobama i prema prijevarama starijih osoba. također su uključene izjave kojima se tumače razlozi pojave nasilja i prijevera te percipirani odnos šireg društva spram nasilja nad starijima.

Kao razloge prijevera starijih osoba sudionici najčešće spominju nepoštenje počinitelja prijevera, moguće probleme tih osoba s ovisnostima o drogama ili alkoholu ili uzrok vide u neimaštini kao posljedici nezaposlenosti.

Česte su izjave da su prijevere starijih osobito nepošten oblik prijevere jer je to skupina koju je lako prevariti ili fizički napasti. Kao razlog prijevere koje članovi obitelji počine nad starijim osobama najčešće spominju nezaposlenost mladih.

Što se tiče razloga nasilja nad starijim osobama, sudionici često nagađaju da stanje u društvu rezultira frustracijama koje se na taj način izražavaju unutar obitelji. Kao razlog neki spominju ovisnost o alkoholu ili drogama članova obitelji, a u slučajevima zanemarivanja, najčešće je objašnjenje da mlađe osobe zbog životnog ritma ne uspijevaju starijim i nemoćnim roditeljima omogućiti adekvatnu skrb.

Razloge neprijavlivanja nasilja nad starijima, sudionici objašnjavaju time da stariji nemaju povjerenja da će institucije odraditi posao, da je starije sram priznati da su pretrpjeli nasilje, neprepoznavanje ozbiljnosti nasilnog ponašanja ili strah za budućnost nasilnog člana obitelji u slučaju da bude uhićen.

Posljednja tema pronađena analizom je **tema Zadovoljstvo životom**. Kodovi teme su: *Zadovoljstvo životnim i materijalnim uvjetima, Zadovoljstvo međuljudskim odnosima i Zadovoljstvo svakodnevicom*

Kod *Zadovoljstvo životnim i materijalnim uvjetima* sabire iskaze sudionika o procjeni kvalitete i zadovoljstvom vlastitim životnim uvjetima, poput smještaja i dostupnosti usluga te izjave o zadovoljstvu imovinskim stanjem. Analiza pokazuje da je većina sudionika zadovoljna načinom na koji stambeni prostor u kojem žive ispunjava njihove potrebe. Pri tome zadovoljstvo češće izražavaju korisnici domova za starije i nemoćne osobe koji naglašavaju usluge koje dobivaju u instituciji poput pranja rublja, čišćenja sobe, pripreme obroka te dostupnosti stručnog kadra, poput zdravstvenih dje-

latnika i socijalnih radnika. Najčešća zamjerka sudionika u domovima tiče se oblika smještaja, odnosno oni sudionici koji sobu dijele s drugim korisnikom izjavljuju kako bi željeli imati sobu. Dostupnošću su usluga sudionici uglavnom zadovoljni, a najčešći su prigovori na duljinu čekanja za obavljanje zdravstvenih pregleda. Očekivano, najmanje su zadovoljne osobe koje žive u slabo naseljenim mjestima, a koje ističu da se susreću s brojnim poteškoćama već pri nabavci namirnica.

U pogledu zadovoljstva svojim materijalnim stanjem, trećina ispitanika izjavljuje da je zadovoljna vlastitom financijskom situacijom, ali uz to napominju da vode životni stil prilagođen svojim primanjima, da su skromni u svojim potrebama ili da jednostavno nisu naviknuli živjeti višim standardom. Čak i oni sudionici koji izjavljuje da im vlastita primanja nisu dovoljna za podmirivanje troškova svakodnevnog života, dodaju da su svojim primanjima zadovoljni jer su pomireni sa situacijom i smatraju da ne mogu ništa poduzeti kako bi je poboljšali.

Vlastiti životni standard sudionici uglavnom ne smatraju dovoljno visokim za onim što smatraju „normalnim životom“, ali unatoč tome najčešće izjavljuju da su zadovoljni standardom.

Zadovoljstvo međuljudskim odnosima uključuje izjave o tome kako se međuljudski odnosi (obiteljski, prijateljski, susjedski, sustanarski u domovima za starije i nemoćne...) odražavaju na svakodnevicu sudionika, zadovoljavaju li adekvatno potrebu sudionika za bliskošću i komunikacijom, a također uključuje i njihove procjene kvalitete tih odnosa.

Učestalost kontakta i sadržajnosti odnosa koje su potrebne da bi sudionici bili zadovoljni međuljudskim odnosima, očekivano se značajno razlikuju među ispitanicima. Sudionici u pravilu izvještavaju da su zadovoljni odnosima s obitelji i prijateljima te kvalitetom njihove komunikacije. Kada je riječ o članovima obitelji razloge svog zadovoljstva najčešće objašnjavaju time s članovima obitelji imaju skladan odnos ili da ih članovi obitelji redovito posjećuju u slučajevima kada ne žive u istom kućanstvu.

Osobe koje su u većoj mjeri uključene u društveni život, prijateljske odnose opisuju vrlo bitnima, a prijatelje kao osobe kojima se mogu povjeriti, koje ih razumiju i s kojima se zabavljaju.

Oni sudionici koji izjavljuju da su svojim odnosima s bitnim osobama u životu tek djelomično zadovoljni, kao razloge nezadovoljstva spominju nedostatak razumijevanja bližnjih te nedovoljnu razinu bliskosti ili međusobnog povjerenja.

Zadovoljstvo svakodnevicom uključuje izjave sudionika o razini zadovoljstva svojim svakodnevnim životom te izjave o temama koje ih preokupiraju u svakodnevnom životu.

Sudionici najčešće izjavljuju da su načelno zadovoljni svojim životom, što većina dodatno pojašnjava time da su zadovoljni jer nisu naviknuli na bolje životne uvjete ili na bolju financijsku situaciju.

Najčešća tema koja preokupira sudionike su brige o njihovom zdravstvenom stanju, pri čemu je najčešće spominjan strah od gubitka funkcionalne neovisnosti. Uz zdravlje, većinu sudionika brine i njihova financijska situacija – sudionici često brinu kako bi njihova primanja mogla postati nedostatna za podmirivanje svakodnevnih potreba.

Najčešći razlozi zadovoljstva sudionika su ti „da su stalno nečime zauzeti“, odnosno da im nije dosadno. Često se spominje i zadovoljstvo zbog očuvane samostalnosti u pri obavljanju svakodnevnih obaveza, te zadovoljstvo mentalnim ili fizičkim zdravljem kao i zadovoljstvo odnosima s članovima obitelji. Sudionici koji se procjenjuju vrlo zadovoljnim ističu da su imali tešku mladost te im sada pričinja zadovoljstvo što više ne moraju raditi i uspijevaju podmiriti svoje osnovne potrebe.

Rasprava

1. Specifični položaj starijih osoba u društvu

Dob je jedna od ključnih dimenzija koje određuju društvene uloge, status, utjecaj i odgovornost pojedinca u društvu, a percepcija društvenog statusa je osobito važna jer određuje kako društvo tretira članove određene skupine (Abrams i sur., 2011).

Rezultati analize intervjua pokazuju da sudionici položaj starijih osoba u društvu uglavnom vide kao loš; smatraju da ih šire društvo vidi kao ekonomsko opterećenje te da su starije osobe zapostavljene. Takva percepcija odgovara nalazima Europskog socijalnog istraživanja provedenog 2009. čiji rezultati pokazuju da se na osobe starije životne dobi prvenstveno gleda kao na gospodarsku prijetnju u smislu izostanka pozitivnog doprinosa starijih ekonomskoj slici s jedne strane te opterećenja zdravstvenog sustava s druge. Bavel i sur. (2010) upravo društvenu percepciju starijih kao tereta društvu ističu kao ključni razlog zašto društvo nasilje nad osobama starije dobi ne prepoznaje kao prioritet te smatraju da je to temeljni razlog za postojanje negativnih stereotipa i dobne diskriminacije te skupine u društvu.

Spoznaje iz stranih istraživanja upozoravaju na ozbiljne posljedice povezane s negativnim stereotipima o starijima i starenju. Oni se naime ne odražavaju samo na percepciju o sposobnostima starijih osoba, nego i na njihovo stvarno ponašanje. Internalizacija negativnih vjerovanja o starenju kod starijih osoba može dovesti do narušavanja samopoštovanja i povjerenja u vlastite sposobnosti te posljedično pridonijeti i sniženoj efikasnosti (Levy, 1996) te osobe u svakodnevnom funkcioniranju. Nadalje, Coudin i Alexopoulos (2010) izvještavaju kako izloženost negativnim stereotipima u nekim slučajevima dovodi i do povećane ovisnosti starijih o osobama iz njihove okoline te lošijeg zdravstvenog stanja i izraženijeg osjećaja usamljenosti.

Korisno je stoga istaknuti da su sudionici ovog istraživanja pri opisivanju starijih kao društvene skupine mahom propustili spomenuti pozitivne osobine.

Tipičnu stariju osobu najčešće opisuju kao staru, neinformiranu, bolesnu, nemoćnu, da ju je lako prevariti ili fizički savladati te da se često žali. Sebe ili druge starije osobe koje se ne uklapaju u tu predodžbu, najčešće smatraju iznimkama te da se razlikuju od prosječne osobe starije životne dobi. Dio intervjuiranih također smatra da se kao starije osobe više ne trebaju uključivati u društveni život ili se informirati o aktualnostima, međutim znatan je i broj onih koji su po umirovljenju zadržali aktivan životni stil. Aktivnosti u kojima većina intervjuiranih sudjeluje, uglavnom su organizirane od strane udruga za primarno starije osobe. Međutim valja primijetiti da neki sudionici tu vrstu angažmana ne smatraju sudjelovanjem u životu šireg društva.

Komentirajući međugeneracijske odnose, sudionici mahom spominju postojanje međugeneracijskog jaza, kako u odnosima s širom zajednicom, tako i unutar obitelji. Česte su izjave da mlađe osobe teško mogu razumjeti starije ili da ih uopće ne mogu razumjeti. Također su zastupljeni iskazi o tome da se sudionici ne povjeravaju mlađim članovima obitelji o osobnim problemima koji ih muče, a koji ne zahtijevaju praktično rješenje već razumijevanje. Unatoč tome, manjak razumijevanja među pripadnicima različitih generacija uglavnom ne smatraju neobičnim, već često dodaju kako niti oni u mladosti nisu mogli razumjeti starije osobe. Takva objašnjenja previše ne iznenađuju ako se ima na umu da osobe koje rano internaliziraju negativne stereotipe o starijima i starenju takva očekivanja zadržavaju i kada sami postanu starije osobe (Levy, 2003). Nalazi istraživanja pokazuju i da štetnost internalizacije negativnih stereotipa o starenju i starijima u nekim slučajevima može imati dramatične posljedice na zdravlje. Tako osobe koje imaju snažnije izražene takve negativne stereotipe, u starijoj dobi češće obolijevaju od Alzheimerove demencije, depresije te općenito stare manje uspješno (Levy i sur., 2016).

2. Čimbenici rizika nasilja nad starijim osobama

Nasilje nad starijima Svjetska zdravstvena organizacija definira kao pojedinačni ili ponavljajući čin ili nedostatak primjerenog postupanja koji se javlja u odnosu očekivanja i povjerenja, a na štetu je starije osobe ili joj uzrokuje nevolju (WHO, 2002). Nasilje može biti fizičko, seksualno, psihološko, ekonomsko, a također uključuje zanemarivanje i postupke koji rezultiraju teškim narušavanjem dostojanstva osobe (WHO, 2018). Istraživanja procjenjuju da je više od 30% slučajeva nasilne smrti starijih osoba na području Europe posljedica zanemarivanja. Na godišnjoj razini diljem Europe tako 2,7% (4 milijuna) osoba doživi fizičko nasilje, 0,7% seksualno, 19,4% psihičko (29 milijuna), 3,8% ekonomsko. Treba istaknuti i podatak iz izvješća World Report on Violence and Health (2002) da se smrt osoba starije životne dobi često proglašava pri-

rodnom ili slučajnom, čak i u slučajevima kada činjenice ukazuju na nasilje i zanemarenost.

Procjene o raširenosti nasilja nad starijima i učestalosti njegovog prijavljivanja znatno variraju zbog nedovoljne istraženosti problema, ali i zbog njegove kompleksnosti. Neke procjene govore o tome da 10% populacije starijih su ujedno i žrtve nasilja (Lachs i Pellimer, 2015), a među češće navođenom procjenom jest ona da se prijavljuje samo jedan od 14 slučajeva nasilja nad starijima (The National Center of Elder Abuse, 2008). U slučaju ekonomskog nasilja taj omjer znatno viši, procjenjuje se da iznosi gotovo 1:44 (NAPSA, 2018).

Rezultati istraživanja o percepciji nasilja nad starijima koje je Svjetska zdravstvena organizacija provela u 40 europskih zemalja, a u kojima su sudjelovali djelatnici zdravstvenih ustanova, pokazuje da je u 11% zemalja nasilje nad starijima je prepoznato kao izražen ili vrlo izražen problem, s u 38% kao umjeren. Kao umjeren izražen problem je prepoznat u 38% zemalja dok je u preostalih 13% okarakteriziran kao slabo izražen ili da takav problem ne postoji. Ispitanici iz Hrvatske su procijenili da je problem nasilja nad starijima u Hrvatskoj slabo izražen te da ga društvo ne percipira kao problem (Sethi i sur., 2011). Bavel i sur. (2010), upozoravaju da se nasilje nad starijima često ne percipira kao nasilje niti ga se takvim imenuje uslijed manjka znanja ili nedovoljne osviještenosti, ni sa strane samih starijih, ali niti od njegovatelja i stručnjaka koji rade sa starijima.

Sudionici intervjua uglavnom smatraju da starije osobe u Hrvatskoj doživljavaju nasilje, a vrste koje većinom prepoznaju jesu fizičko i psihičko nasilje. Tek poneki sudionici spominju postojanje ekonomskog nasilja od strane članova obitelji i zanemarivanje starijih, a velik broj u nasilje nad starijima ubraja provalne krađe i slučajeve krađa na cesti.

Iz navedenog se može zaključiti da sudionici nisu u potpunosti informirani o nasilju nad starijima kao posebnom kategorijom nasilja i da ne znaju što on točno podrazumijeva. Takvi nalazi ne čude jer kako je već spomenuto, ta je problematika slabo osviještena i među samim stručnjacima pa tako i u širem društvu (Sethi i sur., 2011). Mediji, koje sudionici intervjua ističu kao glavne izvore informiranja o nasilju nad starijima, o toj temi izvještavaju rjeđe u odnosu na druge oblike nasilja, a kad izvještavaju te je to često nesistematično ili čak senzacionalistički (Beard i Payne, 2005).

Ipak treba primijetiti da je većina intervjuiranih ipak ispravno prepoznala psihičko nasilje kao jedan među učestalijim oblicima nasilja nad starijim osobama u Hrvatskoj (Rusac, 2009; Ajduković i sur., 2007).

Kao uzroke nasilja nad starijima najčešće su spomenuti čimbenici vezani uz šire društvo, poglavito lošu ekonomsku situaciju i visoku stopu nezaposlenosti među mlađim generacijama. Nešto rjeđe je spominjana i ovisnost počinitelja nasilja, dok slučajeve zanemarivanja starijih najčešće tumače time da djeca zbog ubrzanog životnog ritma i velikog broja obaveza ne uspijevaju

brinuti o starijima na primjeren način. Takva tumačenja odgovaraju čimbenicima rizika za pojavu nasilja nad starijim osobama koja su generirana iz stranih istraživanja. Međutim istraživači ističu da rijetko samo jedan čimbenik dovodi do pojave nasilja, odnosno da je najčešće prisutna kombinacija više njih (Bavel i sur., 2010).

Treba istaknuti nalaz da u većini slučajeva počinjenja nasilja nad starijom osobom postoji bliska veza između počinitelja i žrtve. Najčešće je riječ o emocionalnoj povezanosti i obiteljskoj koji su na neki način ovisi jedni o drugima (Durstberger, 2006). Treba istaknuti da su sudionici intervjua pri opisivanju hipotetske situacije nasilja nad starijom osobom kao počinitelja najčešće i navodili člana obitelji. Međutim u situacijama kada su o sebi govorili kao o potencijalnoj žrtvi, počinitelja su opisivali kao nepoznatu osobu.

Čimbenike je rizika moguće razdvojiti na one koji su povezani s obilježjima same žrtve, zatime s obilježjima počinitelja nasilja, obiteljskog okružja, institucije te društva. Tako veću vjerojatnost postati žrtvom nasilja ima osoba koja je ovisna o tuđoj brizi ili financijskoj ili emocionalnoj potpori, ima fizičke ili mentalne zdravstvene probleme poput demencije ili teškoća koje ograničavaju samostalno funkcioniranje, društveno je izolirana i slabo informirana (Bevel i sur., 2010), nema podršku okoline, zlorabljuje alkohol ili druge supstance te se verbalno ili fizički sukobljava s njegovateljem (Johannesen i LoGiudice, 2013)

Čimbenici koji se vežu uz počinitelja nasilja je ovisnost o alkoholu ili drugim supstancama, sklonost agresivnom ponašanju, narušeno mentalno zdravlje (Wolf i Pillemer, 1989), nezadovoljstvo zaposlenjem, nezaposlenost, financijski problemi, njegovateljski stres, nedostatak podrške iz okoline, nedovoljno razvijene vještine i slaba educiranost te socijalna isključenost (Bavel, 2010).

Znatan udio sudionika ovog istraživanja su korisnici domova za starije i nemoćne osobe, a koji su među intervjuiranima najspremnije izražavali zadovoljstvo životnim uvjetima u domu i dostupnosti usluga. S obzirom na namjeran uzorak ovog istraživanja, te nalaze, iako vrlo pozitivne, treba uzeti s mjerom predostrožnosti. Strana istraživanja o toj temi često upozoravaju na suprotnu situaciju, navodeći da su stariji u domovima potencijalno više izloženi nasilju jer poneki korisnici u potpunosti ovise o kakvoći skrbi koju ustanova pruža (Kozak i Lukawiecki, 2001). Kao čimbenike rizika koji u institucionalnom okružju povećavaju rizik od počinjenja nasilja nad starijima Pillemer (2001) navodi manjak empatije ili negativne stavovi prema starijim osobama, kroničan manjak osoblja zaposlen u instituciji, nedostatan administrativni nadzor, sagorijevanje osoblja te stresne radne uvjete.

Valja još spomenuti i čimbenike rizika na društvenoj razini, a to su nedostatna financijska sredstva uložena u skrb za starije osobe ili nedostatan broj ustanova za zbrinjavanje starijih i nemoćnih, izražene individualističke vrijednosti u društvu te neprepoznavanje nasilja nad starijima (nasilje nad starijima se smatra obiteljskim problemom), rastući udio starijih u populaciji, međugeneracijsko nerazumijevanje, sve teži životni uvjeti, porast nezaposle-

nosti i rast troškova kućanstva (Bavel i sur, 2010). Izvješće Svjetske zdravstvene organizacije (WHO, 2002) o nasilju nad starijima ističe da u tranzicijskim društvima te u onim što prolaze kroz ekonomsku krizu kao što je Hrvatska, raste rizik od nasilja nad starijima. Pri tome se kao čimbenici koji pridonose povećanju stope nasilja navode: osiromašenje znatnog udjela stanovništva, visoka stopa nezaposlenosti i nedostatak socijalne stabilnosti i sigurnosti.

Čimbenici koji umanjuju rizik za počinjenje nasilja nisu tako iscrpno istraživani kao čimbenici rizika te je potrebno provesti dodatna istraživanja u svrhu prikupljanja empirijskih činjenica.

U institucionalnom okruženju kao preventivne čimbenike Naiden (2006) navodi zapošljavanje educiranih njegovatelja educiranih za nošenje sa stresom te osiguravanje adekvatnu socijalne podrške njegovateljima. Peri i sur. (2009) pak preporučuju gradnju društva u kojem se starije osobe tretiraju s poštovanjem, educiranje zajednice o procesu starenja i osvješćivanje potreba i prava starijih ljudi te unapređenje koordinacije politika koje se tiču starijih ljudi i pružatelja usluga za tu populaciju.

Zaključno treba primijetiti da se u odgovorima sudionika često može prepoznati prisutnost bar nekoliko od gore opisanih čimbenika rizika poput npr. oslanjanja na financijsku pomoć članova obitelji ili visoke stope nezaposlenosti u lokalnoj zajednici. Sudionici intervjua većinom nisu žrtve nasilja nad starijima, ali u odgovorima često naglašavaju neizvjesnost u pogledu vlastite budućnosti. Istodobno međutim tek ih neznatan broj navodi da se proaktivno pristupa planiranju vlastitog starenja.

Raste broj starijih i nemoćnih osoba koje ne mogu računati na dostupne i priuštive usluge kako bi što dulje ostale u vlastitom domu, što se veže i za pitanje smanjenih skrbničkih kapaciteta obitelji. U takvim okolnostima sve veći broj starijih osoba izlaz vidi u sklapanju ugovora o dosmrtnom i doživotnom uzdržavanju. Ponude za sklapanje takvih ugovora oglašavaju se u novinama i na internetu, a neki davatelji sklapaju ugovore o dosmrtnom uzdržavanju i s više desetina primatelja uzdržavanja slijedom čega je sve prisutniji problem zloporabe ugovora o dosmrtnom uzdržavanju.

Izvješće pučke pravobraniteljice za 2017. godinu ističe kako se ugovori o dosmrtnom uzdržavanju često sklapaju na nagovor, ishitreno i bez potpunog razumijevanja pravnih posljedica te da je razlika između ugovora o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju mnogima nejasna.

Starije osobe uglavnom se obraćaju za pomoć nakon što su, po sklopljenom ugovoru o dosmrtnom uzdržavanju, ostale bez imovine i bez skrbi te im na raspolaganju ostaje jedino sudski postupak za raskid ugovora. S obzirom da okolnosti koje su ih motivirale na sklapanje ugovora postoje i dalje – nemaju dovoljno sredstava za život, lošeg su zdravlja, ne mogu samostalno brinuti o svojim potrebama, sporost pravosuđa u konačnici može biti kobna za njih.

Literatura:

1. Abrams, D., Russell, P.S, Vauclair, M. i Swift, H. (2011). Ageism in Europe: Findings from the European Social Survey. London: AgeUK.
2. Ajduković, M., Rusac. S. i Ogresta, J. (2007). Izloženost starijih osoba nasilju u obitelji. *Revija socijalne politike*, 15(1), 3-22.
3. Bavel, M., Janssens, K., Schakenraad, W. i Thurlings, N. (2010). Elder Abuse in Europe. Preuzeto 4.10.2018. sa stranice: <http://envejecimiento.csic.es/documentos/documentos/european-elderabuse-01.pdf>
4. Beard, H. i Payne, B. K. (2005). The portrayal of elder abuse in the national media. *American Journal of Criminal Justice*, 29(2), 269-284.
5. Braun, V. i Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.
6. CERANEO (2016). *Odgovori na izazove starenja stanovništva. Socijalna slika grada Zagreba za 2015 godinu*. Zagreb: CERANEO
7. Coudin, G. i Alexopoulos, T. (2010). Help me! I'm old! How negative aging stereotypes create dependency among older adults. *Aging and mental Health*, 14(5), 516-523.
8. Durstberger, M. (2006). *Gewalt gegen alte Menschen im familiären Kontext*. Diplomski rad. Wien: Universität Wien.
9. Izvješća pučke pravobraniteljice za 2015 godinu Republike Hrvatske (2015). Preuzeto 09.10.2018. na <http://ombudsman.hr/hr/izvjesca-hr>
10. Izvješća pučke pravobraniteljice za 2017 godinu. (2018). Preuzeto 09.10.2018 na <http://ombudsman.hr/hr/izvjesca-hr>
11. Johannesen, M. i LoGiudice, D. (2013). Elder abuse: A systematic review of risk factors in community-dwelling elders. *Age and Ageing* 42(3), 292-298.
12. Kozak, J. i Lukawiecki, T. (2008). *When Homes is Not a Home: Abuse and Neglect in Long-Term Care a Resident's Perspective*. Preuzeto 05.10. sa stranice: <https://www.canada.ca/en/public-health/services/health-promotion/stop-family-violence.html>
13. Lachs, M. i Pillemer, K. (2015). Elder abuse. *New England Journal of Medicine*, 373, 1947-1956.
14. Levy, B. (1996). Improving memory in old age by implicit self-stereotyping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 1092-1107.
15. Levy, B. (2003). Mind Matters: Cognitive and Physical Effects of Aging Self-Stereotypes. *The Journals of Gerontology*, 58(4), 203-211.
16. Levy, B., Ferrucci L, Zonderman A. B., Slade, M. D., Troncoso J. i Resnick, S. M. (2016). A Culture-Brain Link: Negative Age Stereotypes Predict

- Alzheimer's-Disease Biomarkers. *Psychology and Aging*, 31(1). 98-121.
17. Ministarstvo socijalne politike i mladih (2014). *Strategija socijalne skrbi za starije osobe u Republici Hrvatskoj za razdoblje 2014. – 2016*. Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih
 18. Nadien, M.B. (2006). Factors that influence abusive interactions between aging women and their caregivers. *Annals New York Academy of Sciences*, 1087, 158-169.
 19. NAPSA (2018). *Elder Financial Exploitation*. Preuzeto 7.10.2018. sa stranice: <http://www.napsa-now.org/policy-advocacy/exploitation/>
 20. Peri, K., Fanslow, J., Hand, J. i Parson, J. (2009). Keeping older people safe by preventing elder abuse and neglect. *Social Policy Journal of New Zealand*, 35, 159 - 172.
 21. Pillemer, K.A. (2001). *Critical Research Needs in the Study of Elder Abuse*. Rad izložen na konferenciji: „Unpublished paper presented to the Panel on Elder Abuse and Neglect“, Washington, DC.
 22. Ritchie, J. & Spencer, L. (1994). *Qualitative data analysis for applied policy research*. In: Bryman, A. & Burgess, R. (eds.), *Analyzing Qualitative Data*. London: Routledge, 173-194.
 23. Rusac, S. (2009). Nasilje nad starijim osobama u obitelji na području Grada Zagreba. *Ljetopis socijalnog rada* 2009., 16(3), 573-594.
 24. Rusac, S., Vahrat, D., Vrban, I, Despot Lučanin, J., Radica, S., Spajić Vrkaš, V. (2016). *Narativi o dostojanstvu u starijoj životnoj dobi*. Zagreb: Zaklada zajednički put
 25. Sethi, D., Wood, S. Mitis, F. (2011). *European report on preventing elder maltreatment*. Rome: World health organization.
 26. Srivastava, A. & Thomson, S. B. (2009). Framework analysis: A qualitative methodology for applied policy research. *Journal of Administration & Governance*, 4(2), 72-79.
 27. Zrinščak S., Lawrence, S. (2014) Active ageing and demographic change: challenges for social work and social policy. *European Journal of Social Work*, 17(3), 313-321.
 28. WHO (2002). *The Toronto Declaration on the Global Prevention of Elder Abuse*. Geneva: World Health Organization.
 29. WHO (2002). *World report on violence and health*. Preuzeto 1.10.2018. sa stranice: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/full_en.pdf?ua=1
 30. WHO (2018). *Elder abuse*. Preuzeto 05.10.2018. sa stranice: <http://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/elder-abuse>
 31. Wolf R. S. i Pillemer K. (1989) *Helping Elderly Victims: The Reality of Elder Abuse*. New York: Columbia University Press.

Prilozi

Prilog 1. Tablični prikaz nalaza tematske analize s primjerima izjava sadržanih pojedinim kodom

TEMA	KOD	PRIMJER
Podmirivanje životnih potreba	Materijalno stanje i životni uvjeti	<p>„Ostaje mi 100 kuna [nakon plaćanja troškova doma za starije i nemoćne osobe]. Što da Vam kažem, možete misliti što je 100 kuna, ali pokrивam se.“ (B38)</p> <p>„Ja mislim da bih teže živio sam, režiije i sve to skupa. Kad bi čovjek poplačao s ovom mirovinom koju ja imam, baš i ne bi puno ostalo. Ovako je i ženina mirovina i nešto s vrta, zemlje, šume.“ (KR4)</p> <p>„Moram se oslanjati na financijsku pomoć] jer si ja ne mogu kupiti za 500 kuna i nešto što mi ostane od penzije. Zato mene nema nigdje na kavi.“ (VŽ10)</p> <p>„S obzirom da smo dvoje i imamo dvije mirovine, u prosjeku uspijevamo sve zadovoljiti. (...) Ljudi obično misle da kad je u mirovini da im ne treba. Daleko su veće potrebe sada, a primanja puno manja.“ (BJ9)</p>
	Međuljudski odnosi	<p>„Najviše svoje vrijeme provodim s ljudima u domu. To su moji prijatelji, poznanici smo ovdje.“ (ČK4)</p> <p>„Pa uvijek sam doma s familijom, inače sam s prijateljicama puno, puno. Puno! Ide-mo po proštenju, nekad smo tamo po 4 sata.“ (KR3)</p> <p>„Inače tu [najčešće provodi vrijeme] s kolegicama Gretom, Anom i Ivankom. A od obitelji s kćerkom.“ (VŽ2)</p> <p>„Najviše s prijateljima i u domu i vani [provodi vrijeme]. Svuda sam dobrodošao jer sam bio trgovac pa sam ostao sa svima jako dobar. (...) Imam jednu dobru prijateljicu.“ (VŽ8)</p>

Svakodnevnica

„Evo ribičija, zbor, pikado, kuglanje, boćanje. (...) Strašno puno aktivnosti. Sad sam razmišljala da nešto moram izbaciti. Nemam vremena za sebe. Inače volim neke ručne radove, jedino nemam vremena za sebe.“ (BJ8)

„Svako jutro u 6 sati već sam ja vani, gibam se i hodam. To mi je kao fiskultura. (...) Stalno se gibam, u grad odem pa onda imam susjeda tu. Popričamo si malo, poslijepodne odlegnemo, gledaš televiziju.“ (KC3)

„A s gđom Juras, Milicom i Mirom, evo i Bojana nam se priključila, to odlazimo u knjižnicu na književne večeri ili tamo preko puta policije. U muzeje. (...) Idem, hodam. Dolazim nekad i kasno.“ (VZ6)

„Nastojim se uključiti što više mogu, osim iz zdravstvenih razloga nisam više sposoban neke posebne zanimacije voditi. Ali imamo te naše predstave za neke određene datume, pjevački zbor pjeva, dramska odglumi.“ (BJ10)

Stupanj samostalnosti

„A samostalno [živjeti] ne bih mogla. S mojima eto ide.“ (BJ3)

„Ne bih mogla [živjeti bez pomoći drugih]. Jer sad u zimi, svaki tjedan sam platila jednu ženu koja mi je nanijela drva.“ (BJ2)

„Najbolje je dok čovjek ima svoj dom i da dok možeš si u svojem. Meni je problem, uvijek si ključ vadim. Sama sam u stanu moždani udar sam imala pa nikad nisam sigurna. Ne daj Bože da tjedana dana nitko ne bude znal' ako krepam.“ (KC5)

„Lako [joj] je živjeti samostalno]. Ne trebam pomoć drugih osoba.“ (VZ7)

Starije osobe kao dio društva

Uključenosť u
društveni život

„Mislim da bi bilo poželjnije da ima puno više i radionica i takvih mjesta gdje bi se ti ljudi mogli sastajati. Gdje bi mogao doći čovjek koji je sam doma da negdje može sjesti, kartati, šah igrati, pričati i da bi situ vrijeme ispunio. Da bi bilo manje depresije i povlačenja u sebe i kojekakvih problema.“ (VŽ7)

„To je jedan problem starijih što više puta gledaju i na cijenu tog druženja, inače bi se više družili s drugima.“ (KP4)

„Ali općenito, baš u život društva nisam ne znam koliko uključena. Više sam tip koji radi sam. Ručni rad radim i tako.“ (VŽ9)

Percepcija odnosa
društva prema stari-
jim osobama

„Mislim manje-više da ljudi nekako smatraju da starije osobe trebaju da sjede doma, da su izolirane, a to je jako loše. Vele nije bolestan, ima doma dovoljno da ima za hranu, da je zbrinut, ali nije to. Ljudi moraju živjeti život.“ (ČK9)

„Pa ne mogu Vam baš lijepo reći, ne bih rekla da smo mi stariji prihvaćeni. Prvo gledaš od toga, uvijek smo smetnja, od tih naših političara, uvijek kukaju da nikad nema za mirovine, oni se moraju snalaziti i posuditi i ovo i ono. Vidite i sami kako to funkcionira, kao da smo smetnja. Mi se o tome često razgovaramo pa najbolje da nas potruju i da nas nestane jer smo mi njima teret.“ (KC9)

„Ne možemo mi djecu opterećivati, mi se moramo maknuti i pustiti djecu da žive svoj život. To je tako, jedan drugome se moramo maknuti.“ (KC10)

„Nemam primjedbi [na položaj starijih osoba u društvu]. Mladi imaju skoro problema kao mi. Ako dođeš u jedan tako dom. A kad vidim ovaj život, mladi idu u školu, moraju ići van. Onda bih ja dao ocjenu dobar, vrlo dobar. Nitko nije uvijek zadovoljan.“ (VŽ8)

Ostvarenje prava

„Ja sam pismo napisao na općinsko državno tužilaštvo. I došli su po pitanje muški i ženski s autom tu.“ (BJ1)

„To sam čula u Prelogu da voze, tamo imamo jednog kome u kuću voze i da dođe jedanput svaki tjedan da pospremi. Tu sam imala preko puta susjedu kojoj su došli svaki tjedan da pospreme. Drugo ne bih znala.“ (ČK1)

„Informirani smo u potpunosti, barem ja mislim da jesam. Sve što mi treba, znam kome se obratiti i potražiti.“ (BJ10)

Percepcija procesa starenja

Planiranje budućnosti

„Mi smo se psihološki i prije toga spremili da ćemo ići u dom. Baš da ne padnem nekome na teret. Ovdje imamo i polustacionar, imamo stacionar, imamo zdravstvene usluge.“ (BJ9)

„Zato što nisam htjela sama biti doma [obrazlaže odluku o dolasku u dom za starije i nemoćne]. Trebala sam snijeg čistiti, trebalo je s krova zgrnuti dolje, to nisam mogla. Onda uvijek nekoga trebaš, ali čemu to ad si možeš kako drugačije pomoći, ne?“ (ČK2)

„Ja sam se predbilježila za dom jer nikad ne znate kakvo Vas stanje može zadesiti. Može se dogoditi da netko od Vaše obitelji prije zdravstveno bude nesposoban da vodi brigu o svojem roditelju.“ (KC4)

Raspologanje imovinom

„Mislim sve ostaviti kćerki i sinu, čak sam i oporuku napravila već.“ (ČK5)

„Dolazeći u dom, kuću smo prodale snaha, unuka i ja i kuću smo podijelili. Nastojim više pomoći unuci i praunuku, a za sebe smatram, ova mirovina i nešto ušteđevine što imam, da će mi biti dovoljno da mogu samostalno pomirivati sve svoje obaveze.“ (KC7)

„Imam kćer koja ima pola kuće. Pola kuće imam ja i naravno da to sve bude ostalo njezino.“ (KR2)

„Ja sam imao [Vlastitu imovinu], ali sam to sredio. Ostavio unuku od prvog sina i pomogao sinu koji je kupio kuću. A što drugo?“ (KC3)

Promjene u funkciji dobi

„Primijetila sam da se ja mijenjam u smislu toga da mi neke stvari više smetaju. Odnosno da znam da protok godina nosi svoja iskustva i zamor materijala, kako se veli.“ (KR6)

„Mi stariji imamo svoje simptome. Dok si sam, nešto ti fali, a dok je netko pored ti je suvišan.“ (ČK10)

„Može misliti, pogotovo nama stariima. To je sve staro i istrošeno. Kaj budeš ti nešto staro popravil? Bar ja tako razmišljam.“ (KC8)

„Bolje sam smirena. Nemam obaveza koje sam prije imala. Sama sam sa sobom i na miru budem.“ (ČK7)

Prijevara i nasilje nad starijim osobama

Informiranost

„Jedino što pročitam u novinama i na televiziji, kad čovjek vidi, a onda da Vam iskreno kažem izbjegavam dolaziti u to da uzmem novine i čitam kako je sin istukao mamu ili tatu ili obrnuto.“ (KC6)

„Moje zet je bil policajac, on je u mirovini i one je uvijek rekeli da ne otvaram nikome vrata dok se ne najavi i nikome reći da sam sama. Nikome.“ (KC10)

„I ovo što imam primjer u svom selu vidjeti, jako je tužno. Jako tužno. Novci se uzmu.

„Što se stara mataš? *Daj odi tamo! Tihno budji!*“ Da nije te televizije pa ti ljudi uopće, to su mahom invalidi i uopće nemaju komunikaciju, oni se ne bi znali razgovarati.“ (KR1)

„Ja nisam primijetila, ali sam čula na televiziji da prevare starije osobe. (...) Uzmu k sebi stariju osobu kao da je hrani i sve, a onda sve novce uzme, a staru osobu ostavi. Dosta je toga.“ (ČK7)

Stavovi

„To se ne bi smjelo dešavati [nasilje nad starijima], tu bi država ili institucije mogle zaštititi te ljude. (...) ...ali kaj mogu kad su zatvori puni pa ode u zatvor i tamo ga hraniš mjesecima da ništa ne radi jer sve tamo imaju.“ (KC8)

„Ako dobiju prijavu o nekome, da netko zlostavlja, nekoga zanemaruju, da se onda pokrene. Da se obavijesti djecu, familiju, da se oni o njima pobrinu ili ih smjeste u odgovarajuće ustanove gdje će imati normalan život, dostojan čovjeka.“ (KR2)

„...ja osobno [financijske prevare starijih osoba] jako osudujem. Iskorištavati stare i nemoćne i već ljude koji su malo lošijeg pamćenja koji nisu educirani za neke stvari. I onda se takve stvari dešavaju. To ih može biti sramota!“ (KR5)

Zadovoljstvo životnim i materijalnim uvjetima

„...ovdje [U domu za starije i nemoćne osobe] mi je zaista dobro. Bila bih nekorektna da kažem da nije dobro, iako može biti bolje, ali s ovim standardom koji mi imamo, ja sam zadovoljna.“ (KC7)

„Muči me većinom ta mirovina koja stvarno nije velika i teško podmirujem sve obaveze.“ (VŽ3)

„Čisto sam zadovoljna kako je tu [u domu za starije i nemoćne osobe]. Sve! I to dosta hrane i dobra hrana. (...) Zbog svega i hrane i osoblja i sve. Sve je u redu.“ (ČK7)

„A zadovoljna moram biti [smještajem], kad nemam od nekoga pomoći. (...) Pa ispunjava [smještaj njene potrebe], sad mora ispunjavati kad nikud više ne mogu. Ništa, do ničeg ne mogu. Što imam, imam. Što nemam, štitim i gotovo.“ (BJ5)

Zadovoljstvo
međuljudskim
odnosima

„Kako ja postupam prema njima [prijateljicama], tako one prema meni. Slažemo se za sada.“ (ČK10)

„Slažem se sa ženom i djecom. A imam i neko društvo s kojima se družim i dobri smo si jako.“ (KR5)

„... [najviše je muči] nerazumijevanje okoline, koji put obitelji.“ (KR9)

„Stvarno se slažemo [obitelji]. Malo nas je. Imama dvije, nećakinje, ali jako se dobro slažemo, čak i s njihovom djecom i unučadi. Super!“ (VZ5)

Zadovoljstvo
svakodnevicom

„Trebao bih malo više vremena za sebe, ali i to se da povremeno riješiti.“ (KR 5)

„Nisam do kraja zadovoljna. Ja sam dosta mirna osoba i psihički sam osjetljiva. Ako se nešto događa oko mojih prijatelja ili djece, onda me love žvci. Trošim i lijejkove za psihu i to me onda muči i sve sam slabija fizički i onda mi je dosadno. Nije mi popunjen dan.“ (ČK5)

„Muči me jako nepravda, da vidim da ima jako puno siromašnih kojima je pomoć stvarno potrebna i želim pomoći i to koliko mogu.“ (KC10)

„Što se tiče dnevnog života sve je u redu, noći su dosta teške.“ (VZ3)

